

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2012 – 2014

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kateřina Matysová

Ageismus – stáří není nemoc

Praha 2014

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Veronika Brunerová

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED - TIME STUDIES

2012 - 2014

DIPLOMA THESIS

Kateřina Matysov

Ageism – old age is not a disease

Prague 2014

The Diploma Thesis Work Supervisor:

Mgr. Veronika Brunerov

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 25. 2. 2014

Jméno autorky: Kateřina Matysová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí práce, Mgr. Veronice Brunerové, za odborné vedení mé diplomové práce a Bc. Alžbětě Havránkové za podnětné konzultace a pomoc při rozesílání a zpracování dotazníkového šetření.

Anotace

Diplomová práce se zabývá nejen pohledem na stáří a mezigenerační solidaritou, ale i seniory a jejich postavením v České republice. Práce je rozdělena do dvou částí a to na část teoretickou, kde jsou porovnávány názory autorů, a na část praktickou, která byla zaměřena na povědomí lidí o této problematice.

Nejdříve bylo popsáno stáří člověka, které se stává společenským fenoménem, dále předsudky o stáří a zdroje ageismu. Důležitou roli hraje podpora rodiny a okolí pro starší občany a v neposlední řadě také vzdělávání seniorů.

Teoretické poznatky jsou v praktické části aplikovány do dotazníkového šetření. Cílem této práce bylo zmapování současného pohledu na seniory a zjištění v jaké míře lidé vnímají dnešní starší populaci.

Klíčové pojmy

Ageismus, celoživotní vzdělávání, diskriminace, mezigenerační solidarita, rodina a senioři, senioři a nové technologie, stáří, vzdělávací instituce pro seniory.

Annotation

This diploma thesis deals not only with a view on old age and intergenerational solidarity but also with a position of seniors in the Czech Republic. The thesis is divided in two parts, namely a theoretical part, in which various authors' opinions were compared, and a practical part, which was focused on people's awareness of this issue.

First of all, we described the old age of a man, which is becoming a social phenomenon, and later on, we covered also the prejudice against the old age and the sources of ageism. The support of the seniors' families and their close environment as well as their education plays an important role for the elderly people.

The theoretical knowledge is applied in the practical part via a questionnaire research. The aim of this thesis was to map a contemporary view on seniors and to find out to what extent people perceive today's elderly population.

Key words

Ageism, lifelong learning, discrimination, intergenerational solidarity, family and seniors, seniors and new technologies, old age, educational institutions for seniors.

OBSAH

ÚVOD	8
1 VYMEZENÍ POJMU STÁŘÍ	10
1.1 Biologické stáří.....	12
1.2 Sociální stáří.....	13
1.3 Kalendářní stáří.....	14
1.4 Stáří jako společenský fenomén.....	16
2 SENIŘI A JEJICH POSTAVENÍ V ČESKÉ SPOLEČNOSTI	20
2.1 Senioři a nové technologie.....	21
2.2 Mezigenerační solidarita.....	23
2.3 Diskriminace.....	24
3 AGEISMUS	26
3.1 Definice ageismu.....	26
3.2 Předsudky o stáří dle E. B. Palmore.....	28
3.3 Zdroje ageismu.....	31
4 PODPORA RODINY A OKOLÍ PRO SENIŘY	35
4.1 Rodina a senioři.....	35
4.2 Mezigenerační konflikty.....	37
5 VZDĚLÁVÁNÍ JAKO CELOŽIVOTNÍ PROCES	39
5.1 Celoživotní vzdělávání.....	40
5.2 Celoživotní vzdělávání v mezinárodních dokumentech.....	41
5.3 Pohled na vzdělávání dospělých a seniorů.....	43
5.4 Vzdělávací instituce pro seniory.....	46
6 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ	50
6.1 Cíle výzkumu.....	50
6.2 Metody sběru dat.....	50
6.3 Charakteristika zkoumaného vzorku.....	50
6.4 Výzkumné hypotézy.....	53
6.5 Analýza a interpretace zkoumaného vzorku.....	54
6.6 Shrnutí a vyhodnocení hypotéz.....	65
6.7 Zhodnocení dotazníku a jeho další předpokládané využití.....	67
ZÁVĚR	68
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	70
SEZNAM TABULEK	73
SEZNAM PŘÍLOH	74
Příloha A – Dotazník pro respondenty	I

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je ověřit, jaké postavení zaujímají v České společnosti senioři a jaký vztah k nim má ostatní populace. Stárnutí obyvatelstva je jeden z významného fenoménu dnešní doby a toto téma je velmi aktuální. Civilizačně podmíněná změna reprodukčních charakteristik má za následek klesající úmrtnost i porodnost. Navíc v hospodářsky vyspělých zemích došlo v posledních letech k mimořádné skokové změně, kdy do seniorského věku vstoupily silné poválečné ročníky. Je tedy předpoklad, že v polovině století dojde k výraznému nárůstu starších osob v poměru s osobami v tzv. produktivním věku. Tento fakt způsobuje výrazný růst indexu závislosti, tedy poměru osob v „pracovním věku“ k nepracujícím dětem a občanům na starobní důchod. Stárí, jeho dopady na život, vyrovnávání se se stářím, ale i věková diskriminace, nerovné zacházení z hlediska věku, to vše jsou klíčové body v diplomové práci.

Věková hranice se vlivem kvalitnějších životních podmínek a lepší zdravotní péčí stále posouvá a stárí ve své klasické podobě přestává zaujímat ve společnosti své právoplatné místo. Na stárí se již nepohlíží jako na věk zkušeností a zásluh, nýbrž vlivem mediálního tlaku a převažujícího kultu mládí, je pohlíženo na osoby staré spíše negativně. Senioři jsou velmi často nálepkováni jako osoby neschopné, nemocné a nemohoucí, nezapadající do představ moderní společnosti a stávají se často přítěží, nejen pro rodiny samotné, ale i pro státní rozpočet. Ale právě rostoucí počet seniorů a předpoklad, že stárnutí populace bude nadále pokračovat, je vysoce alarmující a jen dokazuje, že tyto představy je třeba změnit a pohled na seniory ve veřejném mínění neustále zlepšovat. Je důležité pracovat na změně kolektivního myšlení a pomoci seniorům získat opět své právoplatné místo ve společnosti se všemi poctami. Faktem zůstává, že staří lidé jsou a budou trvalou součástí dnešního světa.

V jednotlivých kapitolách se podrobněji věnuji tématu stárí. Dle dostupných pramenů jej rozdělují na biologické, kalendářní a sociální stárí. Každý z těchto rozdělení zaujímá k problematice odlišný postoj a přisuzuje jí jiné hranice. Dalším významným bodem je postavení seniorů v dnešní společnosti, jaké místo zaujímají, jak

se s problémem stárnutí populace vyrovnávají odborníci, politická scéna i samotná veřejnost. Tempo hospodářského vývoje a nových technologií dosáhl za poslední století kvantového skoku a dnešní generace seniorů se s těmito změnami musí velmi citelně vyrovnávat. Právě neznalost nejnovějších technologií a zhoršená schopnost vyrovnávání se se změnami způsobuje časté mezigenerační konflikty a nahrává nejrozličnějším negativním postojům vůči seniorům, často vedoucím až k ageismu.

Z neznalosti, nezájmu a názorových stereotypů vyrůstá ve společnosti diskriminační ageismus. Setkáváme se s bagatelizací a marginalizací problémů starého člověka a jeho rodiny. K závažným okolnostem patří nedostatečná informovanost veřejnosti, zvláště o netradičních přístupech a možnostech řešení problému. Za účinné řešení je považována především podpora rodiny a okolí. Ke zlepšení situace, zvláště pak v usnadnění orientace seniorů v dnešním „moderním světě“, přispívají různé možnosti dalšího vzdělávání. Tato oblast však před sebou má ještě mnoho práce, nabídka je stále nedostatečná a rozhodně nepokrývá celé spektrum potřeb seniorů. Projekt vzdělávání jako celoživotní proces je myšlenkou velmi idealistickou, v praxi poměrně pokulhává. Nedostatečná osvěta, nejen seniorů, klade dle mého názoru překážky především v přístupu k účinnosti dalšího vzdělávání a stále ve společnosti převládá názor, že je to krok zbytečný a nepotřebný.

V druhé části své diplomové práce jsem vytvořila dotazník, který se věnuje problematice ageismu, neboli věkové diskriminaci a dalšímu vzdělávání seniorů. Právě toto další vzdělávání by mohlo být klíčové a mohlo by úspěšně vyřešit momentálně nepříznivou situaci dnešních seniorů. Věřím, že se mi v praktické části podaří zpracováním dotazníku vytvořit skutečný obraz populačního vzorku, který by relativně dokazoval, jakým způsobem uvažuje česká populace a jaký přístup k této problematice zaujímá.

1 VYMEZENÍ POJMU STÁŘÍ

Stáří je protikladem mládí a je poslední etapou lidského života. Neexistuje žádný přesný začátek stáří, neboť fyziologické změny v lidském organismu, spojené se stárnutím, probíhají neustále a pozvolna. Jde o velmi individuální nezvratný fyziologický proces, který u každého člověka probíhá jinak. Někdy bývá za tuto hranici považován věk 60 let, nicméně s technickým a vědeckým rozvojem lidské společnosti se tato hranice neustále posouvá výš.

Ve středověku byli lidé na sklonku života již ve věku 40 let. V dnešní době, v 21. století se hranice stáří stále posouvá. Sociologové rozdělují stáří na tři etapy, a to, na stáří, pozdní stáří a kmetství - což je stav, kdy lidský věk dosáhne výjimečně vysoké hranice. Obecně platí, že samotné stáří je velmi individuální a nelze jej aplikovat standardně na celou populaci. Stáří jako takové s sebou přináší oslabení imunitního systému a vyšší náchylnost k nemocem.

Nelze opomenout, že současné stáří je modelováno společností, která uctívá mládí a jeho atributy. Dnešní společnost sleduje vzhled člověka (krásu těla) a to ať je tělo krásné přirozeně nebo pomocí plastické chirurgie či různých kosmetických přípravků. K tomu všemu se přidává oblečení a dnešní móda. Lidé se snaží být neustále ve střehu a tím prokazovat svou mladistvost a to, že jsou „in“. A o co je společnost náročnější v požadavcích na vzhled člověka, o to nižší má požadavky na vnitřní kvalitu člověka.

Estetickým vzorem tedy již není jen mladý člověk, ale jeho jakási umělá náhražka, nebo mediální či virtuální reklamní produkt. Na televizní obrazovce či v časopisech můžeme vidět kreatury, které s reálným obrazem člověka mají jen málo společného. Takže pak není divu, že v dnešním světě působí stáří lidé jako něco nepatřičného.

„Stárnutí je základním biologickým procesem započatým, jak nám říkají biologové, již v okamžiku oplodnění vajíčka spermií, nejpozději okamžikem zrození. Stárnutí je ale procesem mnohem universálnějším, aplikovatelným na materiály, artefakty, vztahy, skupiny i společenství. Vše, co jednou vznikne, přestává být v určitém

bodě novým a stává se starým“ (Vidovičová 2008, s. 11). Dále dodává, že věk (tj. forma měření času) nás v různých formách obklopuje, definuje a usměřňuje. S každým věkem se pojí určitá práva a povinnosti (2008, s. 14).

Oproti tomu Hamilton říká, že „Stárnutí je závěrečnou fází lidského vývoje a je třeba ho posuzovat jako součást kontinuální proměny. Avšak právě proto, že se jedná o proměnu kontinuální, je nesnadné nalézt uspokojivou definici okamžiku, ve které končí střední věk a začíná stáří“ (Hamilton 1999, s. 18).

Sak říká, že „Stáří je životní fáze člověka ohraničená dvěma časovými body. Horní věková hranice stáří je ostře vymezena smrtí. Spodní věková hranice je rozmazána tím, že jevy a procesy, které tvoří stáří, do života vstupují postupně. Teprve úhrn těchto jevů a procesů tvoří stáří“ (Sak 2012, s. 14). Dále uvádí, že každý proces tvořící stárnutí má svůj vlastní čas a věk, protože každý člověk je jedinečný. Záleží na životním stylu, sociálním a zdravotním systému, kvalitě životního prostředí a charakteru práce a celé pracovní oblasti. (2012, s. 14).

Jak uvádí Pokorná, všechny generace se zajímají o existenci člověka a procesy stárnutí. Celé populace pátrají po příčinách a důvodech stárnutí a samozřejmě je velký zájem o oddálení této části lidského života. Mění se přístup ke starším jedincům a ke stáří obecně. Péče o starou populaci se stává aktivitou a zájmem každé civilizované společnosti (2010, s. 7).

Obor, který se zabývá problémem stárnutí organismů a chorob stáří, se nazývá gerontologie. „Gerontologie - výzkum stárnutí a stáří, který se zabývá biologickými, psychologickými a sociálními aspekty stárnutí“ (Hamilton 1999, s. 258)

„Pozornost této problematice věnují gerontologové a geriatři, sociologové, psychologové, ale i politici a ekonomové. Stárnutí populace je celosvětovým problémem, který je potřeba nejen akceptovat, ale také mu přizpůsobit další vývoj civilizované moderní společnosti, v níž má každý jedinec právo na kvalitní život“ (Pokorná 2010, s. 7).

„Mezi hrozby stáří patří obava ze ztráty nezávislosti. Obava je spojena s pojmy: bezmoc, ponížení, ignorace okolí, strach z odloučení, ztráta autonomie, nesoběstačnost“ (Tošnerová 2009, s. 14). Dále dodává, že stáří je přirozený a předvídatelný vývoj změn, který se vyznačuje různorodostí každého jedince. Vztahuje se na fyzický vzhled, duševní schopnosti a společenský život. Tyto změny jsou většinou vnímány jako negativní, protože nás nutí přijmout nové role, vzdát se určitých situací a poradit si s omezenějšími schopnostmi (2009, s. 14).

„Pohled na stáří se liší v různých dobách a různých kulturách, například podle japonské filozofie je poslední třetina lidského života nejdůležitější, protože člověk v této fázi přetváří svět k lepšímu“ (Pokorná 2010, s. 70).

„Příčiny stárnutí a stáří nejsou stále uspokojivě vysvětleny. Bylo vysloveno množství hypotéz více či méně originálních, které se vzájemně prolínají a jejichž popularita osciluje“ (Mühlpachr 2004, s. 19). Mühlpachr rozlišuje 3 druhy stáří:

- Biologické stáří
- Sociální stáří
- Kalendářní stáří

1.1 BIOLOGICKÉ STÁŘÍ

Definice biologického věku není vůbec snadná. Komplikovanost souvisí zejména s komplexností vývoje stárnutí a s náročností rozlišit změny vyplývající ze samotného stárnutí od změn vzniklých například vlivem prostředí. Vědci se shodují na tom, že se jedná o označení přirozených tělesných změn ve stáří, ale i těch způsobených nemocemi, které obvykle ve stáří přibývají.

Biologické stáří je tedy charakteristické změnami vzhledu, struktury a fungování organismu člověka. Neexistují žádná kritéria, kdybychom mohli přesně říct, že tento organismus už je starý a onen není.

„Výraz „biologický věk“ poukazuje na objektivní stav fyzického vývoje či degenerace. Obecně je tento pojem užíván poměrně volně k vyjádření celkového stavu lidského organismu“ (Hamilton 1999, s. 22).

Jak tedy uvádí Mühlpachr, příčina stárnutí není nijak objasněna, avšak jsou rozlišovány 2 okruhy, které zaujímají postoje k problematice stáří.

- Epidemiologický přístup říká, že stáří a umírání je velmi nahodilé a podmiňují jej vnější vlivy. Člověk nikdy nezemře přirozenou smrtí, vždy je nutná nějaká příčina (nehoda, choroba, úraz...). Ale v optimálních podmínkách může být život velmi dlouhý.
- Gerontologický přístup uvádí, že stárnutí a umírání je přirozenou součástí života. I v optimálních podmínkách se člověk nedožívá vyššího věku nad určitou hranici (2004, s. 19).

„Nejen, že každý člověk má svůj vlastní rytmus stárnutí, ale dokonce i u stejného člověka má každá tkáň a každý orgán jiný rytmus stárnutí. Určit biologický věk jedince je proto velmi obtížné“ (Knihovna zdraví 2006, s. 8).

1.2 SOCIÁLNÍ STÁŘÍ

Sociální stáří se vyznačuje změnou rolí, změnou životního stylu. Významnou součástí je i splnění určitého kritéria (například odchod do důchodu po dosažení požadovaného věku), s čímž úzce souvisí, že stáří je v tomto pojetí chápáno jako sociální událost. Je to jakási událost, která ukončuje jednu životní etapu a začíná novou. Člověk v tomto období přijímá nové role, nové statusy, musí si zvyknout na rozdílnosti, které stáří přináší.

Dle Hamiltona se sociální věk vztahuje ke společenskému očekávání chování přiměřeného určitému biologickému věku. *„Západní společnost očekává, že lidé, kteří překročili šedesátku, se budou chovat v zásadě klidně a usedle, a proto taky není*

překvapivé, že za znak počátku stáří se považuje ukončení pracovního poměru na plný úvazek a odchod do důchodu. V některých „primitivních“ společnostech je stáří považováno za odměnu za zbožný život“ (Hamilton 1999, s. 19).

Mühlpachr rozděluje sociální stáří na 4 životní etapy:

- První věk je obdobím dětství a mládí – je charakteristické růstem, vývojem, vzděláváním a získáváním zkušeností. Je tedy označován jako předproduktivní.
- Druhý věk je období dospělosti, biologické produktivity (založení rodiny), ale především pracovní aktivity.
- Třetí věk je postproduktivní. Začíná pokles zdatnosti, a tím produktivní přínosnost. Potlačuje se osobní rozvoj a přichází podceňování, minimalizují se potřeby člověka a začíná prostor pro diskriminaci.
- Čtvrtý věk bývá někdy označován jako fáze závislosti. Samozřejmě záleží na každém jedinci. Zdravé stáří, bývá až do nejpokročilejšího věku samostatné (2004, s. 20).

1.3 KALENDÁŘNÍ STÁŘÍ

Dále dle Mühlpachra se kalendářní stáří určuje především dosažením určitého věku, přičemž platí „demografické pravidlo“, že čím je obyvatelstvo starší, tím je hranice stáří vyšší. Není ovšem jednoduché určit s přesností počátek stáří.

Zatímco dříve bylo stáří pomyslně zahájeno šedesátým rokem, dnes se hranice posunula na věk 65 let. Nelze s určitostí říci, že dosažením daného věku se člověk stává „starým“. Záleží na mnoha dalších aspektech, a to nejen fyzických, ale i psychických (2004, s. 20).

Dle Knihovny zdraví je podle měřítek Světové zdravotnické organizace (WHO) definován starý člověk jako člověk starší 60 let a rozlišují tyto kategorie:

- 60-74 let - Třetí věk
- 75-89 let - Čtvrtý věk
- 90-99let - Vysoký věk
- více než 100 let – Staletí (2006, s. 7).

Oproti tomu Farková rozděluje 3 stádia stáří:

- stádium počátečního stáří – jeho začátek je mezi 60. až 65. rokem a konec okolo 75. kalendářního věku
- stádium pokročilého stáří – od 75 let přibližně do 85. až 90. roku.
- stádium vrcholného stáří – od 90 let a výše (2008, s. 313).

„Určit hranici začátku jednotlivých fází stárnutí není lehké a jednoduché. Není možné jej určit jednoduše kalendářním věkem, ale ani celkovým stavem opotřebovanosti organismu člověka. Opotřebovanost organismu je u každého stárnoucího jedince jiná – individuální“ (Farková 2008, s. 313).

Jirásková a kol. uvádí, že jsou i lidé, kteří brzy začnou zapomínat, přestanou být tvořiví a mají poruchy soustředění. Jsou unavení, málo výkonní a dříve nebo později se přidávají další poruchy, které se jen prohlubují. To se potom nazývá chorobné stárnutí. Pro úspěšné a zdravé stárnutí je důležitý potenciál komunikace (2005, s. 59).

Dle Knihovny zdraví existují faktory, které urychlují nebo naopak dokážou zpomalit proces stárnutí. Mezi faktory urychlující stárnutí patří stres, vysoký krevní tlak, nadměrný příjem potravy, tabák a alkohol, osamělost, sedavý způsob života, malá fyzická aktivita. A jako faktory zpomalující proces stárnutí můžeme uvést například klidný spánek, zdravá výživa nebo společenské a pracovní zapojení (2006, s. 10).

S určitostí můžeme říci, že každý člověk si může vybrat svůj přístup k vlastnímu stárnutí a stáří. Jak již bylo výše zmíněno, velmi velkou roli hraje komunikace pro příznivé stárnutí. Ale také nemalou roli hraje schopnost přizpůsobit se neočekávanému

tlaku (fyzickému, psychickému i sociálnímu), samostatnost (kontrola nad vlastním životem), začlenění do společnosti nebo pocit uspokojení z úspěchů ve vlastním životě.

Stárnutí je poměrně běžnou příčinou smrti u člověka. Smrtí končí životní cyklus všech živých organismů (od buněk, přes zvířata, po člověka). Je nevyhnutelná a často tabuizovaná (strach z konce vlastní existence, z dlouhého a bolestného umírání, nejistota, zda je něco poté). Stádia procesu smírání se s vlastní smrtí jsou, stejně jako průběh, života zcela individuální.

„Lidský život je konečný. Jedinec stárne od okamžiku početí. Procesy stárnutí lze ovlivnit řadou odborných intervencí a komplexní a cílenou péčí, podporou a pomocí jedinici na jeho životní dráze. Všechny tyto intervence povedou ke skutečnosti, že většina z nás se seniorského věku dožije. Lidský život se prodlužuje, prodlužuje se právě v etapě postproduktivní. To je základní premisa vzniku nového sociálního problému – stárnutí populace“ (Mühlpacher 2004, s. 180).

1.4 STÁŘÍ JAKO SPOLEČENSKÝ FENOMÉN

Stárnutí populace, nízká porodnost, přelidňování některých kontinentů a na proti tomu úbytek populace na kontinentech dalších. To vše jsou otázky, kterými se zabývají dnešní sociologové a psychologové. Fenomén stárnutí populace se stává jedním z nejvýznamnějších aktuálních problémů všech vyspělých evropských států. Zvláštní rozměr pak dostává zejména v politických úvahách. Stárnutí populace má totiž výrazné dopady na oblasti života celé společnosti. Rostoucí náklady na zdravotní péči a sociální systém, stejně jako nedostatek ekonomicky aktivních lidí, jsou pouze některé z problémů, které s sebou tento demografický vývoj přináší.

Relativně nový fenomén je, že lidé se dožívají vysokého věku. Na začátku století by většina z nás byla zcela opotřebovaná po dosažení čtyřicítky či padesátky nebo už by nežila. Dožil se dříve někdo zralého věku, měl statut osoby, jež dokázala „vzdorovat nástrahám osudu“. Dnes, převážně vlivem kvalitní zdravotní péče, lepších životních

podmínek, jako jsou dostatek potravy a vlivem inovací v technologiích i v pracovní oblasti, se hranice života stále posouvá.

Lidstvo zaujímá také zcela nový pohled na stárnutí samotné, oproti minulým stoletím. Náboženská přesvědčení již nejsou tak silným aspektem. Lidé již nežijí svůj život jako cestu k posmrtnému, lepšímu životu, ale naopak žijí mnohem více samotnou přítomností. Z toho vyplývá další fenomén, často spojovaný se stárnutím a tím je postoj k vlastnímu stárnutí a strachu z něj. Podvědomě spojujeme stáří s úpadkem. Obáváme se možného nedostatku kontroly a ztráty nezávislosti. Přijetí myšlenky na vlastní stárnutí podvědomě popíráme.

Jak uvádí Sak, stárnutí populace je významným fenoménem současné české společnosti. Rok od roku se zvyšuje podíl seniorů a klesá podíl dětí a mládeže. Zvyšuje se tedy průměrný věk člověka. S demografickým stárnutím populace se potýká většina vyspělých zemí. *„Stárnutí populace je dlouhodobě spojeno především s poklesem měr plodnosti a úmrtnosti, se snižováním kojenecké úmrtnosti a s prodlužováním naděje dožití. Prognózy vývoje obyvatelstva očekávají, že i nadále bude docházet k nárůstu podílu starších osob v české populaci“* (Sak 2012, s. 86).

„To, zda je populace mladá či stárnoucí, závisí především na tom, kolik ženy porodí dětí. Rodí-li jich mnoho, jedná se o populaci mladou, neboť základna stromu života je v takovém případě široká a celkový tvar má pyramidální charakter. Rodí-li jich naopak málo, populace začne stárnout, neboť základna stromu života je úzká a podíl mladé populace vůči staré se snižuje“ (Rabušic 1995, s. 16). Dále dodává, že naše společnost nepocítuje oblast stáří jako celkový problém. Populace středního věku tuto problematiku vytěsňuje a mladá generace vůbec neřeší (1995, s. 144).

„Stáří je multidimenzionální fenomén. Přírodovědné a antropocentrické paradigma 19. a 20. století se tímto fenoménem nevyrovnalo. Dramatický demografický vývoj, vrcholící v hospodářsky vyspělých státech na přelomu 20. a 21. století relativním i absolutním stárnutím populací, učinil ze stáří dlouhou realitu, která významně ovlivňuje kvalitu a vyznění života každého jedince i rozvoj společnosti. Stáří se svou problematikou překročilo rámeček osobní a rodinné události a stalo se závažnou společenskou výzvou“ (Mühlpachr 2004, s. 16).

Dále Sak uvádí, že stáří jako určitý fenomén ve společnosti je výtvořem společnosti a výpovědí o ní. Stáří nelze chápat bez kontextu celého životního cyklu a prožitých životních fází. Způsob života v dětství, mládí a dospělosti, podstatně působí na kvalitu stáří (2012, s. 11).

„Stárnutí je vlastností každého živého organismu a je nedílnou součástí života. Týká se nejen jednotlivců, ale bývá generalizováno na celé populace. Stárnutí je významným fenoménem života moderní společnosti, který se v souladu s aktuálními demografickými trendy stává stále diskutovanějším“ (Pokorná 2010, s. 7).

Jak dále uvádí Mühlpachr, stáří není choroba, i když je zvýšeným výskytem chorob provázena. Zdravotní a funkční stav seniorů se historicky a generačně zlepšuje. Mělo by se usilovat o zabezpečení závislých a nemocných starých lidí a to zejména dalším zlepšováním zdravotního a funkčního stavu ve stáří a o prevenci závislosti (2004, s. 16).

„V duchu výzev světových organizací a jejich programů je reálné usilovat o to, aby byl život přidáván létům, nikoliv léta životu. Prodloužením aktivního období života vyžaduje další nabídku smysluplných aktivit. Společenský přístup ke stáří má dva aspekty:

- *prvním jsou potřeby a zájmy stále zvyšujícího se počtu seniorů, otázky smysluplnosti, kvality a zabezpečení jejich života,*
- *druhým jsou sociálně ekonomické důsledky stárnutí populace včetně ovlivnění hospodářského rozvoje a sociálního smíru“* (Mühlpachr 2004, s. 16).

Vidovičová uvádí, že k lidem s určitým věkem či patřícím k jedné věkové skupině se chováme jiným způsobem, než se chováme k osobám v jiném věku nebo jiné věkové skupině (2008, s. 11).

„Pohled moderních společností na stárnutí se musí změnit. Namísto přijímání fenoménu stárnutí v populaci jako pohromy a hrozby (někteří autoři zmiňují demografická panika či dokonce gerontofobie) je potřeba přijmout přítomnost demografických změn ve smyslu sekundární tranzice – stárnutí populace jako pozitivní výzvu“ (Pokorná 2010, s. 73).

Sak uvádí, že *„K pochopení fenoménu stáří je nezbytná sociologie a její aplikovaná disciplína, sociologie stáří. Sociologie se tradičně zabývá životními fázemi a skupinami populace, které jsou obsahem těchto životních fází“ (Sak 2012, s. 15).*

2 SENIOŘI A JEJICH POSTAVENÍ V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Pojem senior byl do nedávna všeobecně používán pro osoby starší 60 let. V posledních letech se však tato hranice stále častěji posouvá na 65 let. Pojem senior je také ztotožňován s rolí důchodce, i když v dnešní společnosti je snaha o prosazení chápání pojmu seniora jako někoho, kdo je aktivnější a bohatší než je důchodce.

„Senior je nejnovější termín a začíná se vžívat jeho chápání jako označení lidí mladších, soběstačnějších a bohatších, než jsou důchodci. Anglické „senior“ pro starší osoby využívají rodilí mluvčí pouze sporadicky, a to zejména v americké angličtině, britská angličtina jej zřídka chápe ve smyslu přívlastku „starší“, tj. dříve narozený, častěji má význam „služebně vyšší“ nebo „nejvýše postavený v hierarchii“ (Vidovičová 2008, s. 139).

Sak uvádí, že podle české populace se člověk stává seniorem mezi 60. a 70. rokem věku v závislosti na svých osobních potřebách (2012, s. 26). Česká populace ve spojení se stářím se nejvíce obává nemocí (78%), na druhém místě je existenční a finanční nouze (54%), strach ze samoty (49%), strach ze smrti (43%) a na posledním místě je obava z nedostatku a nedostupnosti lékařské péče (37%). Senioři v ČR mají tedy větší strach z osamocení, než ze smrti (2012, s. 31).

Jak již bylo zmíněno výše, stáří je nevyhnutelnou perspektivou každého člověka. Rychlé stárnutí společnosti pozorované již dlouhou dobu v zemích západní Evropy začíná být aktuálním problémem i v České republice. Stárnutí obyvatelstva často vnímáme pouze jako problém, který nadměrně zatíží náš sociální a zdravotní systém. Do popředí se však dostává i problematika etických aspektů péče o seniory.

Dle Šeráka tvoří kategorie seniorů kolem 20 % populace v ČR a tento podíl by měl v budoucnu výrazně stoupat. Dle některých prognóz bude za 30 let v seniorském věku každý třetí obyvatel. Pozvolna poklesne poměrné zastoupení dětí. Vliv na tuto

situaci mají především silné poválečné ročníky, které začnou v nejbližších letech překračovat seniorskou věkovou hranici.

Tento předpokládaný demografický vývoj populace je totožný i u ostatních vyspělých států. Při zachování současných trendů ve světové populaci naroste mezi lety 1975 – 2025 podíl seniorů až o 225%. *„Nejvýraznější je toto stárnutí především v Evropě, kde by senioři měli v roce 2050 tvořit 53 % populace. Situace je vyvolávána nejen prodlužováním průměrného věku obyvatel, ale také především snižováním počtu narozených dětí u většinové populace“* (Šerák 2009, s. 185). Dále dodává, že stárnutí obyvatelstva bude patrně do budoucna představovat zásadní ekonomický a sociální problém. Tato problematika se projeví především v nabídce pracovní síly, důchodovém systému nebo zdravotní péči.

Dále Šerák uvádí, že v ČR žije přes 7% důchodců pod hranicí chudoby. Obyvatelé domovů pro seniory se převážně neuchylují do těchto zařízení proto, že by potřebovali každodenní péči, ale z důvodu osamělosti, nebýt na obtíž či problému s bydlením. Senioři jsou tak celospolečenským problémem, kterým se zabývá jak denní tak odborný tisk. Tato intenzivní medializace napomáhá k tomu, aby společnost věděla o problémech seniorů, a byla nápomocná ke změnám postoje při jejich řešení (2009, s. 184).

Vývoj technologií a ekonomiky a vědomosti dnešních seniorů a jejich stárnutí neprobíhá stejným tempem. Globalizace, nové technologie a celkově měnící se prostředí vyvíjí na dnešní seniory mnohem vyšší tlak.

2.1 SENIOŘI A NOVÉ TECHNOLOGIE

Mladá generace bývá spíše optimistická a ztotožňuje se s tím, v jaké době žije. Oproti tomu starší generace je tradičně spíše zahleděná do minulosti a srovnává minulost s přítomností. Starší lidé tedy nejsou připraveni na změny a o to hůře je snášejí. Nové technologie způsobily převrat v dnešním světě, ale přinesly sebou také

problémy. Tyto technologie pohání dnešní svět kupředu a lidé se snaží s nimi udržet krok.

Většinou starší generace mívá obavu z toho, jak jim nové technologie ovlivní život. Informační a komunikační technologie jsou například osobní počítač, mobilní (chytrý) telefon nebo internet. Můžeme zde taky uvést příklad, kdy senioři mají problém ovládat novou pračku nebo myčku na nádobí. Je celá řada faktorů, která ovlivňuje vztah seniora a výše zmíněné technologie. Je to především proto, že počítač a internet se objevil mnohem později, než když se dnešní senioři narodili nebo studovali, nebo například dalším problémem může být ekonomická situace seniorů, kdy si nový počítač či chytrý telefon nemohou z finančních důvodů dovolit.

„I když mýtus o tom, že senioři neumějí ovládat počítač a pohybovat se na internetu, pozvolna mizí, vnímání situace seniora ve vztahu k počítači se ve společnosti stále opožďuje“ (Sak 2012, s. 121). Dále dodává, že počítačová gramotnost je v celé populaci závislá jak na věku, tak i vzdělanosti. A současná česká společnost nezaostává za ostatní Evropou a český senior představuje průměrného Evropa.

„Důležitý je nejen objektivní stav počítačové gramotnosti seniorů, ale také vývoj názorů ve společnosti. Ještě před pár lety byl ve společnosti zcela dominantní názor, že staří nejsou schopni jakékoliv aktivity s počítačem a změna tohoto stavu je vyloučena“ (Sak 2012, s. 158).

Proniknutí těchto technologií v současné moderní společnosti proběhlo neuvěřitelně rychle a tak starší lidé, kteří tyto technologie ovládají, mívají značnou výhodu při uplatnění ve společnosti. *„Stará generace je poslední generací gramotné kultury a mladá generace je první generací kyberkultury“* (Sak 2012, s. 115). Dále Sak uvádí, že díky dnešním technologiím tak vznikla velká generační propast mezi starou a mladou generací.

2.2 MEZIGENERAČNÍ SOLIDARITA

V tradiční společnosti vyrůstala většina jedinců ve vícegenerační rodině a tak starší lidé byli pro ně jako něco zcela přirozeného. Dnes však lidé v moderní společnosti nejsou na aspekty stáří připraveni. Právě rozpad tradiční rodiny, celkové klima a nedostatek osobních zkušeností značně zhoršuje vztahy mezi generacemi.

A tak pohled na stáří a posuzování stáří je ovlivněno stereotypy a představami o tom, co je to stárnout a být starý. V některých kulturách jsou vráščitá tvář a pomalé pohyby brány jako výraz zkušenosti a moudrosti, ale v jiných jako příznak ztráty vitality. V každé společnosti a době je pojem stáří proměnlivý. Důležitá složka pro úspěšnou společnost je mezigenerační solidarita. Lidé by se k sobě měli chovat slušně, ohleduplně a to zejména ke starším osobám.

„V naší kultuře jsou postoje ke stáří ambivalentní. Na jedné straně jsou děti vychovávány k úctě ke stáří, na straně druhé bohužel velmi často hovoříme o starých lidech jako o zátěži, neproduktivním článku společnosti apod.“ (Pokorná 2010, s. 71).

Ministerstvo práce a sociálních věcí uvádí, že rok 2012 byl vyhlášen Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity, který klade důraz na podporu vitality a důstojnosti všech osob. Globální cílem je usnadnit vytvoření kultury aktivního stárnutí založené na společnosti vstřícné pro všechny věkové skupiny. Mezi cíle například patří:

- zvýšit obecné povědomí o důležitosti aktivního stárnutí a podporovat solidaritu mezi generacemi,
- podněcovat diskuzi, předávat si informace a rozvíjet vzájemnou výměnu zkušeností mezi jednotlivými členskými státy,
- podporovat činnosti, které přispějí k boji proti diskriminaci na základě věku a odstranit bariéry, zejména pokud jde o zaměstnatelnost starších osob.

K dosažení těchto daných cílů bude potřeba podniknout kroky, jako jsou například:

- pořádat akce a konference, s aktivním zapojením všech zúčastněných objektů,
- informační, propagační a vzdělávací kampaně využívající multimédia
- výzkum a šetření na úrovni Unie, celostátní nebo regionální míře a šíření výsledků s důrazem na hospodářský, politický a sociální dopad podpory aktivního stárnutí (online, cit. 2014-01-10).

Celkový negativní vztah dnešních generací mezi sebou může pramenit i ze životního stylu moderní společnosti, která je zaměřená na výkon a úspěch. „*Již od 60. let 20. století hovoří sociální vědy o tzv. ageismu, tj. věkové diskriminaci, která se v drtivé většině dotýká především starší populace* (Šerák 2009, 186).

2.3 DISKRIMINACE

Problematika diskriminace je velmi častým jevem a vyvíjí se vlivem předsudků. Jedná se o vzájemné chování mezi lidmi, které vzniká na základě jejich myšlení, tzn. jakousi formu stereotypního uvažování. Častým problémem je jejich špatná informovanost. Projevuje se v běžném životě, kdy se názor jedné osoby na druhou může projevit již při prvním setkání, například mimikou, gestikulací či verbálním projevem.

Je samozřejmé, že by se lidé měli posuzovat podle kvalit, které jsou v každém z nás na různé úrovni, případně jejich schopností. Dle těchto aspektů se pak ostatní mohou rozhodnout kladně či záporně a dotyčného ohodnotit či někam zařadit. Jedná-li se o posuzování z hlediska rasy, pohlaví, zdravotního stavu či věku, může být toto jednání zhodnoceno jako diskriminační. Podle Hubálka a spol. se pojem diskriminace využívá v různých odvětvích. U spousty případů však není jasné, co si pod tímto pojmem představit. Často lze toto slovo nahradit pojmem „nerovné zacházení“, ne vždy je to však přesné. "*Diskriminací je jednání (i opominutí), které spočívá v rozdílném (méně výhodném) zacházení z určitého (diskriminačního) důvodu v téže (či srovnatelné) situaci, pokud pro toto jednání není ospravedlnitelný důvod*" (Hubálek 2008, s. 16).

Od roku 2009 je účinný Antidiskriminační zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací. Nová právní úprava konkretizuje princip rovného zacházení pro řadu oblastí a netýká se jen pracovněprávních vztahů. Diskriminace je podle zákona zakázána také včetně přístupu k zaměstnání a podnikání, v oblasti sociálního zabezpečení, přístupu ke zdravotní péči a vzdělání. Rovné zacházení musí být dodržováno také při poskytování a přístupu ke zboží a službám, a to včetně bydlení.

Bojovat s věkovou diskriminací není vůbec jednoduché. Jedním z důvodů je fakt, že mnoho lidí nemá o tématu téměř žádné povědomí a často si nemusí vůbec uvědomovat, že jsou diskriminováni. Podle výzkumů, které Vidovičová prováděla, si asi 15 procent lidí ve věku nad 50 let nedokáže pod pojmem diskriminace starších osob nic představit. Je proto náročné formovat nějaké sociální hnutí, které by seniory spojilo v boji proti diskriminaci. Projekty politických stran zaměřených čistě na starší populaci tudíž většinou selhávají.

3 AGEISMUS

Ageismus zahrnuje předsudky a negativní představy o starých lidech, nebo projevy diskriminace vůči staršímu člověku nebo skupině starších. Hovoříme o zaběhlých stereotypech a předsudkách, které jsou běžné v každodenním životě. Jedná se o výroky a postoje bez pravdivého základu, ale s dojmem, že ukrývají v jádru pravdu. Některé projevy diskriminace jsou zřejmé, některé v podtextu nevyřčené.

Jak uvádí Vidovičová, pojem ageismus poprvé použil americký psychiatr Robert N. Butler¹ v roce 1968 v článku Washington Post v souvislosti s diskriminační bytovou politikou. V roce 1975 Butler ve své knize „Why Survive? Being Old in America“ pojem rozpracovává a v roce 1979 byl „ageism“ poprvé zahrnut do slovníku „The American Heritage Dictionary of the English Language“.

První a dosud patrně nejrozšířenější definice ageismu hovoří o stereotypizování a diskriminaci lidí pro jejich stáří (Butler 1975). Pojem bývá někdy opisován synonymem „věková diskriminace“ nebo „diskriminace na základě věku“. V průběhu času se objevila celá řada dalších definic, především ve snaze celý pojem upřesnit, respektive rozšířit o celé spektrum věku – tedy i na osoby mladší (2008, s. 111).

3.1 DEFINICE AGEISMU

„Slovo ageismus je odvozen od anglického slova age, které znamená věk, stáří a obecně je jím označován společenský předsudek vůči stáří. Poprvé byl tento pojem prezentován v roce 1968, již tehdy však byla zřejmá potřeba jeho nového, širšího a propracovanějšího vymezení. V současnosti je ageismus chápán jako jeden z komplexních fenoménů nejen teoretické sociální vědy, ale i politické, sociálně-politické a sociálně-psychologické praxe“ (Jirásková a kol. 2005, s. 21).

¹ **ROBERT NEIL BUTLER** - (21. ledna 1927 - 4. července 2010) byl lékař, gerontolog, psychiatr a získal Pulitzerovu cenu. Stal se prvním ředitelem Národního institutu na stárnutí. Butler se zabýval sociálními potřebami a právy starších osob. Byl známý i pro jeho výzkumy, ve kterých se zaměřoval na „zdravé stárnutí“ a demenci.

Dále Jirásková a kol. uvádí že, podstatou ageismu je nesprávně pochopená kvalitativní nerovnost jednotlivých etap lidského života a tím vzniká diskriminace osob a skupin na základě jejich věku, nebo jejich příslušnosti ke starší generaci. Tvoří se nesprávné představy a negativní předsudky vůči seniorům (2005, s. 22).

Rabušic uvádí, že postoj ke starším osobám je stereotypní a tudíž negativní. Tato póza vede až k diskriminaci starých osob a tento postoj přirovnává k rasismu či sexismu (1995, s. 146). Můžeme tedy říci, že ageismus je odpor ke stáří, pohrdání starými lidmi a předsudky vůči lidem staršího věku. Je to jakýsi rub „kultu mládí“, kterým je dnešní doba posedlá.

„Za společensky vysoce nebezpečnou lze jednoznačně považovat diskriminaci věkově podmíněnou, která vychází z předpokladu, že jednotliví zástupci určité věkové kategorie či generace vykazují nejen rozdílné charakteristiky, ale i společenskou a lidskou hodnotu. Jednoznačná definice ageismu ovšem neexistuje, protože se jedná o jeden z nejkompexnějších konceptů současné sociální i politické vědy, sociálně-politické i sociálně-psychologické praxe“ (Pokorná 2010, s. 69). Dále Pokorná uvádí, že příkladem ageismu může být zdravotní péče, kde jsou věkem limitované screeningové vyšetření a často obecný postoj ke stáří jako k nevyлéčitelné nemoci (2010, s. 71).

Vidovičová uvádí, že *„Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin a na základě chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci“* (Vidovičová 2005, s. 5).

Cibulec říká, že předsudky mají do jisté míry svůj původ v dětství, kdy rodiče utvářeli naše mínění o světě kolem nás. Předsudky také mohou poukazovat na naši sociální a psychickou nejistotu, kdy ani vysoká inteligence není zárukou, že jedinec předsudkům nepodlehne (1980, s. 14).

3.2 PŘEDSUDKY O STÁŘÍ DLE E. B. PALMORE

Erdman B. Palmore je gerontolog a profesor lékařské sociologie na Duke University. Napsal několik knih a publikoval několik článků o stárnutí. Palmore spatřuje ageismus jako předsudek nebo diskriminaci proti nebo ve prospěch některé věkové skupiny. Shrnuje předsudky zakládající ageismus v deseti hlavních bodech:

1. Nemoc - představa, že nemoc je vážný problém pro většinu lidí nad 65 let, tráví spoustu času na lůžku, protože se cítí unavení a nemocní. Většina z nich potřebuje dlouhodobou péči. Staří lidé mají akutnější a horší nemoci než mladší generace a proto se nemohou zapojit do běžných aktivit (1999, s. 21).

Skutečnost - většina starších je dostatečně zdravá, aby se mohla zabývat běžnou činností, a nemá žádné omezení při jejich každodenních aktivitách. Jen malé zastoupení seniorů je odkázáno na celodenní ústavní péči. Starší mají méně akutních nemocí, nebo například mají méně nehod na silnici než mladší osoby.

2. Impotence - mínění, že většina starší populace se již nevěnuje žádné sexuální aktivitě. V případě představy, že k pohlavnímu styku dochází, tak musí být přinejmenším abnormální. Hlavním předsudkem je, že v pozdním věku není sexualita důležitá (1999, s. 21).

Skutečnost - sexuální život hraje velice důležitou roli pro většinu mužů i žen. Pro zdravé páry milostný vztah obvykle pokračuje do 70 až 80 roku života.

3. Ošklivost – ve všech kulturách a převážně v západních je krása spojena s kultem mládí. A to zejména ženy se bojí stárnutí. Negativní stereotyp odrážejí termíny: bába, babizna, scvrklý dědek apod. Tato oslovení jsou velmi ponižující a běžně používané v dnešní době (1999, s. 22).

Skutečnost - jen v některých kulturách se setkáváme s obdivem a úctou ke stáří. Například v Japonsku jsou vrásky viděny jako moudrost a úcta a ošklivost zde není spojena se stářím. V dnešní době se bojí stárnutí i muži a snaží se bojovat proti němu. Co je pro jednoho krásné může být pro druhého ošklivé, aniž by se to týkalo stáří. Není pravda, že by byly výše uvedené hanlivé oslovení starších tak běžně užívány.

4. Pokles duševních schopností - dojem, že od středního věku se snižují schopnosti člověka. A to zejména schopnost učení se novým věcem, zapamatovat si. Představa, že je to nevyhnutelná součást rámce stárnutí (1999, s. 22).
Fakt - většina starších si udržuje normální duševní schopnosti. Je pravda, že reakce se u starších lidí zpomaluje a tak potřebují na učení delší dobu, ale neznamená to, že nejsou schopni se naučit nové věci. Nicméně, rozdíl mezi staršími a mladšími osobami může být vysvětlen, kromě věku a nemocí, motivací k učení se, nedostatkem praxe nebo úrovní vzdělání. Chronologický věk tedy nemá výrazný vliv na schopnost učení.
5. Duševní choroba - názor, že duševní choroba je postižení, které je součástí stáří. Je to představa, že tato duševní porucha v pozdním věku je nevyhnutelná a neléčitelná (1999, s. 23).
Realita - duševní choroby ve stáří netvoří žádnou nutnost, jen málo osob nad 65 let je institucionalizovaná s primární diagnózou psychiatrické choroby.
6. Zbytečnost - představa, že staří lidé už nejsou schopni řádně a svědomitě vykonávat na dále svou pracovní pozici a to kvůli svému zdravotnímu nebo duševnímu stavu. A ti lidé, kteří stále schopni jsou pracovat, bývá jejich práce neproduktivní (1999, s. 24).
Skutečnost - většina starších může pracovat stejně jako mladší. Starší lidé bývají oproti mladším více spolehliví, méně často mění zaměstnání a jejich zkušenosti bývají přínosem každého pracovního týmu.
7. Izolace - dojem, že většina starých lidí žije osaměle, nemá žádný společenský život. Je to předpoklad, který se zejména týká lidí ve věku nad 65 let (1999, s. 25).
Pravda - většina starších není společensky izolovaných, protože většina z nich žije s manželem nebo s rodinou, nebo mají své příbuzné či známé v dosažitelné vzdálenosti a tak jsou jejich kontakty časté. Společenský život je určitě v mladším věku aktivnější, ale rozhodně nemůžeme říci, že ve stáří už žádný nemají.

8. Chudoba - široký rejstřík názorů od představy, že většina starších lidí je chudá, až po předpoklad, že většina z nich je bohatá. Oboje je s negativním významem (1999, s. 26).

Skutečnost – chudí a bohatší jsou zastoupeni ve všech věkových kategoriích. Například u nás patří k nejchudší vrstvě mladší ženy samoživitelky s malými dětmi.

9. Deprese - předpoklad, že starší osoba je nemocná, senilní, bezmocná, žije v bídě, neužitečná a tudíž musí trpět depresí (1999, s. 27).

Realita - těžší deprese je méně častá mezi staršími lidmi než mezi mladšími. Nicméně mezi různými duševními chorobami je deprese u starších lidí nejběžnější. Ale v dnešní moderní uspěchané době, je kladen tlak na všechny věkové skupiny.

10. Politická moc – stereotyp, že staří lidé jsou silná a sobecká skupina a tak mají politickou sílu. Předpoklad, že moc starších lidí odvrátí politiky od potřebných reforem (1999, s. 31).

Skutečnost - starší lidé zastupují sice velké množství voličů, obvykle ale nehlasují jako celek. Proto nakonec mají méně politické moci, než se domníváme.

Přehledem těchto předsudků můžeme říci, že starší lidé mohou být viděni jako: pasivní, sobečtí, bezohlední, pohodlní, osamělí, nemocní, oškliví, bez sexuálního zájmu, neschopní řádně vykonávat svojí pracovní pozici anebo například chudí. Ale pasivní, nebo osamělý může být jak člověk mladý, tak starý. Takové lidi nalezneme u všech věkových skupin.

3.3 ZDROJE AGEISMU

Zdrojem ageismu může být samotný demografický vývoj, ale je nejisté, jak velkou roli v životě lidí tento fakt hraje. Nárůstem starších lidí dochází k mezigeneračním konfliktům a tím i k ageismu. Ale na druhou stranu zvyšující se počet seniorů v dnešní společnosti by měl být výzvou k odstraňování diskriminačních bariér a tím tak nápomocný odbourávat ageismus. Vyskytuje se celá řada ageistických pramenů. Vidovičová uvádí zdroje individuální, sociální a kulturní (2008, s. 120).

1) Individuální zdroje

Do individuální úrovně patří především strach ze smrti a stárnutí jako psychosomatického úpadku. Extrémním vyjádřením těchto obav je gerontofobie. Je předpokladem, že pramen těchto obav je nevědomost a nezájem o proces biologického stárnutí. A proto by vyšší informovanost měla pozitivní vliv na snižování těchto obav.

Dalším zdrojem bývá označována frustrace a agrese, ze které pramení nepřátelství vůči členům minoritních skupin. Velmi významným zdrojem ageismu v individuální úrovni je selektivní vnímání. (např. u profesionálního ageismu). „*Vzhledem k tomu, že stereotypy dotýkající se stáří mají silnou tendenci být akceptovány samotnými seniory, bývá ageismus prohlubován a replikován i skrze autostereotypy v duchu teorie sebenaplňujícího se proroctví – akceptuje-li senior představu sama sebe jako méně výkonného, jeho pracovní výkon bude mít tendenci skutečně upadat*“ (Vidovičová 2008, s. 121).

2) Sociální zdroje

Sociální zdroje, které se zabývají sociálně-strukturálními podmínkami jako přímými zdroji ageismu nebo k ageismu přispívající. Vidovičová se ve své knize nejvíce zabývá zdroji sociálními. Představuje možné zdroje sociálního ageismu:

- Demografie – sociální ageismus na principu toho, že zastoupení starých lidí v populaci se neustále zvyšuje (2008, s. 126).
- Věkové a strukturální nesoulady:
 - asynchronie individuálních věků - neshoda biologického věku s tím jak se cítí senior sám
 - prominence (důležitost) věku „*Ageismus jako koncept by neexistoval, kdyby ve společnosti nebyl věk tak důležitý*“ (Vidovičová 2008, s. 127).
 - strukturální zpoždění – nesoulad tempa rozvoje mezi materiálními a nemateriálními složkami kultury
 - nevhodné sociální struktury – špatné nastavení strukturálních systémů, které omezuje životy starších lidí - „*Fakt, že staří jsou považováni za ekonomicky neproduktivní, slouží k legitimizaci jejich závislosti*“ (Vidovičová 2008, s. 128). Dále uvádí, že například povinnost odejít předčasně do důchodu je mnohem častěji aplikována na zaměstnance, kteří jsou na nižších pozicích, než na manažerských úrovních (2008, s. 128).
- Věkový/generační konflikt – omezené zdroje mohou vytvářet soupeření na základě přidělování dle věkového měřítka. Vidovičová jako příklad uvádí bohaté důchodové dávky v USA a Velké Británii, které vytvořily nové vrstvy starších lidí (2008, s. 129).
- Věková segregace – ve společnosti je reálné či symbolické oddělení věkových skupin. Dle Vidovičové se věková segregace člení na:
 - prostorovou segregaci (seniorské obytné komplexy, domovy důchodců)
 - institucionální (nejčastěji v oblasti školství a práce)
 - kulturní (ta se zejména reprodukuje prostřednictvím jazyka) „*Jazyk zde slouží jako klíč umožňující popsat a vyzdvihnout rozdíly mezi jednotlivými věkovými kategoriemi a vytvářet distinkce mezi „my“ a „oni“*“ (Vidovičová 2008, s. 133). Dále uvádí, že tam, kde nedochází

k významným a smysluplným mezi věkovým interakcím, existuje velké riziko vzniku ageismu (2008, s. 133).

- Historická změna statusu stáří – staří lidé byli zkušení, měli autoritu a bylo jich daleko méně, než dnes. V dnešní době se upřednostňuje kult mládí a krásy, znalost novinek a umět se rychle přizpůsobovat změnám doby. A tak s přeměnou směrem k moderně, starší lidé ztrácejí jak postavení, tak ekonomickou moc (2008, s. 134).
- „Nevhodná“ paradigmatu stáří – stáří není prezentováno jako něco přirozeného a normálního, tudíž má špatný image ve společnosti. *Stáří je problém ne-starých, kteří svoji ztrátu životního smyslu přenášejí na stáří, a tím jej stigmatizují. Od stáří se neočekává, že se bude měnit a vyvíjet, jako se vyvíjejí ostatní, a možnost vývoje mu je dokonce odepírána*“ (Vidovičová 2008, s. 136).
- Jazyk, média a populární kultura – v oblasti jazyka, komunikace a jejich přenos skrze sdělovací prostředky bývají zdrojem i projevem ageismu. *„Ageistické projevy autoři zejména angloamerické provenience ilustrují barvitými přívlastky a názvy, které se v populární kultuře, jazyce a médiích používají pro odkaz na stáří nebo starší osobu*“ (Vidovičová 2008, s. 138). Dále uvádí příklady pojmenování jako: stará bába, dědula, prašivej dědek či stará panna. Stáří a věk jsou zesměšňovány ve vtipcích, narozeninových blahopřáních, v televizních reklamách nebo na billboardech.

3) Kulturní zdroje

Do kulturních zdrojů ageismu patří rozdílné faktory jako např.: hodnotový systém, jazyk (hanlivé označování pro seniory), mediální kultura (kvantita a kvalita zobrazování seniora v médiích), humor, umění a literatura. *„Specifikem těchto zdrojů je jejich schopnost stereotypy a diskriminační postoje do nich jednou vložené dále téměř neomezeně replikovat. Mnohdy jsou kulturní zdroje identické se samotnými formami ageismu*“ (Vidovičová 2008, s. 125).

Dále Vidovičová uvádí, že mezi kulturní zdroje se řadí fenomén obviňování obětí ve smyslu výroků jako je např. „řikal si o to...“, „je to pro jeho dobro...“ atd., které se projevuje při péči o seniory (2008, s. 125).

Oproti tomu Tošnerová uvádí pět nejčastěji přijímaných představ o stáří:

- všichni staří lidé jsou stejní
- stáří žen a mužů je stejné
- společnosti staří lidé ničím nepřispívají
- stáří je křehké a potřebuje péči
- stáří je ekonomickou zátěží pro společnost

Těchto pět představ o stáří shrnuje mýty o stáří v naší společnosti a zdroje ageismu (2002, s. 7).

Haškovcová uvádí, že všichni lidé běžně chybují, ale tyto pochybení jsou potom různě hodnocena s ohledem na věk. Jako příklad uvádí: „*mladí lidé mohou chybovat či být pomalí bez nálepky, že jsou nemohoucí či senilní, mladí lidé mohou zapomenout jméno nebo adresu a nejsou terčem pohrdání ani podezírání z Alzheimerovy choroby atd. Zkrátka, když dva dělají totéž, není to totéž, v daných případech je seniorům předem vyhrazeno nelichotivé místo*“ (Haškovcová 2010, s. 51).

4 PODPORA RODINY A OKOLÍ PRO SENIORY

Jednotlivé národy se liší svým vztahem ke starým lidem. Velice často se diskutuje o tradiční odlišnosti Západu a Východu (na Dálném východě jsou starší lidé mnohem více vážení, než na Západě). Souvisí s tím skutečnost, že relativně „primitivní“ rozvojové země si obecně stáří váží a přisuzují mu zvláštní status. Může to také být z důvodu, že v těchto kulturách postrádají psanou formu jazyka a proto jsou staří lidé ceněni pro své vzpomínky na minulost.

4.1 RODINA A SENIOŘI

Pojmem rodina a jaké je její poslání ať k jednotlivci, tak ke společnosti se zabývá Cibulec. *„Z odborného hlediska se rodina vymezuje jako malá primární, neformální, intimní skupina, která je tvořena lidmi spojenými příbuzenskými (manželskými, pokrevními) pouty a která plní funkci sexuální, ekonomickou, reprodukční a výchovnou“* (Cibulec 1980, s. 34). Dále dodává, že pro rodinu je typické společné soužití v jedné domácnosti a její členi se řídí stálými vzory chování.

„Vliv společenských změn na rodinu probíhá několik generací, ale teprve v současnosti si společenské změny vynutily změnu typu rodiny. Velká multigenerační rodina přestala být funkční, což se projevilo v dalších změnách“ (Sak 2012, s. 111). Z toho vyplývá, že absence tradiční rodiny má vliv na infiltraci seniora do společnosti. Staří lidé nežijí pohromadě s dalšími generacemi a tím se zvyšuje vzájemná propast, senioři nejsou součástí života mladších generací a nemohou tak plynule vstřebávat např. nové technologie, přebírat životní styl a tím se zapojovat do aktivního života.

Knihovna zdraví říká, že rodina je na prvním místě a nejvíce pomáhá starším lidem. Poskytuje jim například bydlení, ekonomickou podporu a hlavně je pro ně citovou oporou. Dále odhaduje, že až 85% péče o seniory zajišťují děti, blízcí příbuzní, přátelé nebo sousedi. Děti, které měly v dětství hezký vztah s rodiči, dokážou lépe pochopit stav neschopnosti či nemoci u rodičů. Pro ty, co se o seniory starají, jsou

nepostradatelné informace o změnách ve stáří. Tak budou lépe schopni vzdorovat psychickému tlaku, který by mohl pokazit vztahy v rodině (2006, s. 256).

Matějček říká, že když jsou lidé schopni ve stáří postarat se sami o sebe v běžném denním životě, je všechno v pořádku. Problémy rodině nastanou, dostaví-li se slabost stáří jako je například nemoc a senior začíná být závislejší na rodinné pomoci či péči ostatních (1997, s. 117).

„V západních zemích lze mezi příslušníky národnostních menšin zaznamenat vyšší procento více generačních domácností a užších rodinných vztahů“ (Hamilton 1999, s. 174).

Je třeba upozornit, že život seniorů nepatří do ústavů. I ti, kteří jsou zdravotně hendikepováni, zůstávají v západních zemích na stará kolena doma daleko déle než u nás. Je to z důvodu, že potřebné služby přichází za nimi domů. *„V České republice je potřeba naléhavě zakládat a rozšiřovat denní centra se zajištěním dopravy pro seniory, podporovat rozvoj terénních pečovatelských služeb všech typů a další sociálně zdravotní zařízení a tak pomáhat seniorům i jejich pečujícím rodinám „* (Tošnerová, online, cit. 2014-01-11).

„I v rodině se ve vztahu mladých ke starým projevuje ageismus, který všechno ztěžuje. Možná se nakonec ukáže, že je většinou schůdnější pěstovat solidaritu vrstevníků bez ohledu na příbuzenské svazky a hledat zde citovou i existenční jistotu pro pozdní stáří“ (Říčan 2004, s. 359).

Podle Matějčka, když vstoupíme do pokročilého věku, zaznamenáme úbytek vlastních sil a určité věci se začnou jevit jako náročnější a více nebezpečné, než když jsme byli ve věku mladém. Z toho plynou různé těžkosti a nedorozumění (1997, s. 72).

4.2 MEZIGENERAČNÍ KONFLIKTY

Mezigenerační konflikty ve většině případů plynou z nízké komunikace. Zájmy a preference mladších generací a seniorů se často velmi liší. Rozdílnost těchto skupin však nemusí znamenat, že je jedna či druhá sociální skupina lepší. Přesto si mladší generace vytvářejí předsudky o seniorech. Staří lidé trpí naopak pocitu méněcennosti, výsměchu a nepřijetí do společnosti. Podstatou konfliktu je nesplnění přání či žádosti jedné strany generace pro druhou a i obráceně. Často se stává, že takový konflikt ať už z různých důvodů (ze strachu, nedostatku argumentů) potlačíme a děláme jako by se nic nestalo. Přitom pak vyčkáváme na příležitost, kdy budeme moc konflikt obnovit. A tak nastává začarovaný kruh, který vede ke zhoršování vztahů v rodině i mezi generacemi.

Tradiční rodina fungovala jako filtr pro seniory, díky společnému soužití několika generací mohli i nejstarší členi rodiny být stále v kontaktu s okolním světem. Dnešní senioři bývají od svých příbuzných odloučeni, žijí samostatně a nemají tak příležitost získávat nové informace od svých nejbližších v rodinném kruhu a nenásilně se tak zapojovat do společnosti a držet krok s novými požadavky doby. Neznalost moderního světa způsobuje propast mezi generacemi, znesnadňuje komunikaci a naopak vytváří živnou půdu pro celou řadu již zmiňovaných předsudků.

Dále Jirásková a kol. poukazuje na dnešní dobu, kdy jsme zahlcováni podněty, jako je například rychlost člověka. Společnost je tvarována svým vztahem k rychlosti a je důležité tuto rychlost umět správně využít. Také dochází k permanentní mobilizaci veřejného i ale i soukromého prostoru. Zrychluje se dnešní tempo života a čas se drobí na nespojité okamžiky. Stále častěji ztrácíme schopnost komunikovat mezi generacemi a to s ohledem na stárnutí populace (2005, s. 59).

„Uvádí se, že mezigenerační konflikty patří hned vedle manželských problémů k nejčastějším mezilidským sporům. Psychologové však poukazují na to, že jen část jich vyplývá ze skutečného problému – například z rozdílných povah, jejichž „majitelé“ by se spolu nikdy nesnesli, ani kdyby byli vrstevníci“ (Jirásková a kol. 2005, s. 26).

Cibulec uvádí, že problematiku vztahů mezi generacemi můžeme rozlišovat na tři typy názorů a to na objektivní, subjektivní a předsudky. Objektivní jsou názory takové, kdy aktéři jsou si vědomi vlastních předností a nedostatků. Ale jsou také schopni vidět klady a zápory u ostatních. Subjektivní mínění je nesprávný postoj člověka určité generace vůči svému okolí. Tento postoj k jiným generacím obvykle získáme v rodině, kde žijeme a to až už od prarodičů nebo rodičů. Předsudky má každá věková skupina a tím vzniká názorová rozdílnost, kdy jedinec zaujímá určité stanovisko a je zcela předpojatý proti lidem či skupinám (1980, s. 13).

„Nelze ani zpochybňovat skutečnost, že za řadu mezigeneračních konfliktů se může skrývat představa starších: „já mám své odpracováno“, „já vím všechno nejlíp“, „já mám zkušenosti, zatímco ty ne“, „já mám jenom práva (tj. bez odpovědnosti)“, atd. V tomto případě není divu, že manifestace takových postojů vyvolává averzní charakter u mladších“ (Jirásková a kol. 2005, s. 24).

5 VZDĚLÁVÁNÍ JAKO CELOŽIVOTNÍ PROCES

Od 19. století patří vzdělávání k tomu nejdůležitějšímu, co ve společnosti probíhá. Vzdělávání a vzdělanost je to, co mění jedince, jeho životní styl a samozřejmě i celou společnost. Vzdělanost není synonymem inteligence, ale vzdělávání pozitivně působí na rozvoj myšlenkových operací, tedy přetvoření inteligenčního potenciálu k reálné inteligenci manifestované v intelektuálních výkonech. *„Myšlenky o síle a účinnosti vzdělávání při řešení společenských problémů byly v historii lidstva formulovány již mnohokrát. Od Sokratovského ztotožňování nevědomosti se zlem přes renesanční myslitele formulující utopistické ideje o osvícené vládě a vzdělaném národu, Komenského myšlenky o vzdělávání všech a pro všechny, ideje osvícenců apod. Přichází-li někdo dnes s podobnou myšlenkou, musí si být vědom toho, že se jen řadí k velkému zástupu, který už tu v historii lidstva byl“* (Mühlpachr 2004, s. 120).

Dle Plamínka učení je našim celoživotním osudem a rozvíjí potenciál člověka. Člověk se učí testováním napodobeného nebo nově vytvořeného chování s cílem dosáhnout příjemných důsledků. Pro organizované učení tedy vzdělávání je důležitý a užitečný jak obsah, tak zajímavá forma, ale i schopnosti lektora (2010, s. 32). *„Při vzdělávání dospělých je lidská situace složitější než na základní či střední škole. Moderní vzdělávací programy považují účastníky vzdělávání za rovnocenné partnery, se kterými učitel spolupracuje na dosažení cílů vzdělávání. Důležitými hráči jsou zadavatelé programů a různí zprostředkovatelé typu vzdělávacích agentur – učení dospělých je dnes nejen nádherným posláním, ale také obyčejným byznysem“* (Plamínek 2010, s. 13).

Jak uvádí Vyhnánková, podstatou celoživotního učení je zapojit do vzdělávání co nejvíce lidí ze všech sociálních a věkových skupin. V mnoha zemích je stále ještě zažité chápání vzdělávacího systému zúženo pouze na soustavu školskou. Záměrem je zapojit do tohoto systému kromě počátečního vzdělávání ve školách také další formy a způsoby vzdělávání se, a to jak ve školním tak v dospělém věku. Učení by mělo být otevřené vždy všem. Vzdělávací systém tedy musí být vnitřně prostupný a zároveň musí umožňovat do něj kdykoli vstoupit a zase z něj vystoupit (2007, s. 71).

5.1 CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

V průběhu několika let vznikl určitý počet myšlenkových plánů, které se snažily vyřešit situaci ve vzdělávání s ohledem na společenskou proměnu (změnu ve společnosti). Projevilo se, že každá myšlenka měla jisté nedostatky, které mohly za to, že z nich nebyla vytvořena dlouhodobá vzdělávací strategie. Povedlo se to až principu celoživotního učení pro všechny. Celoživotní učení zaměřuje svou pozornost na rozsáhlejší učení a to tak, aby probíhalo bez ohledu na životní etapu učícího se, místo, čas a formu učení. Oblastí učení se tak stávají i činnosti ve volném čase a veřejném životě.

V moderních společnostech se v poslední době zdůrazňuje význam a potřeba rozvoje celoživotního učení. *„Celoživotní učení je dnes považováno za jeden z těch instrumentů, které mají vést k dosažení hlavních cílů Evropské unie – vytvoření sjednocené Evropy s vysokou a udržitelnou životní úrovní, vysokou zaměstnaností vyspělé pracovní síly, společnosti inkluzivní, soudržné, společnosti aktivních občanů, kteří se mohou sami individuálně realizovat“* (Rabušicová 2008, s. 9).

Dále Rabušicová uvádí, že podoby celoživotního učení rozlišuje např. A Memorandum on Lifelong learning (2000) podle tří základních druhů funkčních učebních aktivit: formální učení, neformální učení a informální učení (2008, s. 26).

Formální vzdělávání se uskutečňuje ve vzdělávacích zařízeních (např. škola), kdy na sebe navazují stupně a typy vzdělávání, které vedou k získávání vysvědčení, diplomů a kvalifikací.

Neformální vzdělávání se realizuje mimo formální vzdělávací strukturu. Je to veškeré vzdělávání, které nevede k ucelenému školskému vzdělání. Je zaměřené na určité skupiny obyvatelstva a organizují je různé instituce (podniky, nadace, církve, kluby). Nevede k získání vyššího stupně vzdělání a není ukončeno nařízenou formou.

Informální vzdělávání (učení) je přirozenou součástí každodenního života a nemusí se jednat o záměrné učení. Je to neinstitucionální vzdělávání, které probíhá v rodině, mezi přáteli, při sledování televize atd. Na rozdíl od formálního a neformálního vzdělávání je informální učení neřízené.

„Celoživotní vzdělávání a učení poskytuje možnost vzdělávat se v různých stádiích rozvoje jedince v souladu s jeho zájmy, úkoly a potřebami, a to až do úrovně jeho možností“ (Palán 2008, s. 43). Dále uvádí, že celoživotní učení je tedy zaměřeno na osobní rozvoj člověka, kdy sleduje především funkce, jako jsou např. rozvoj osobnosti, posílení soudržnosti společnosti, podpora demokracie, zvyšování zaměstnanosti a celkové prosperity společnosti (2008, s. 102).

Celoživotní učení je určeno každému člověku, neboť přispívá ke zvýšení hodnoty života. Je to nejspíš proto, že se vyznačuje pestrostí cílů, ať už jako uspokojení jedincových potřeb, nebo další možnost využití tohoto učení v zaměstnání či osobním životě.

5.2 CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V MEZINÁRODNÍCH DOKUMENTECH

Jak uvádí Mühlpachr, roku 1996 vyšly tři významné mezinárodní dokumenty o celoživotním vzdělávání a jsou to:

- Learning: The treasure within – Učení: dosažitelný poklad je zpráva pro UNESCO² Mezinárodní komise pro výchovu a vzdělávání v 21. Století. Tato zpráva je výsledkem procesu analýzy a konzultací ve světovém měřítku, provedených během tří let, který vyústil do návrhu ustavení celoživotního učení.

²UNESCO - Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu, (anglicky *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, UNESCO) je jedna ze 14 mezistátních odborných organizací (agentur) OSN. Sídli v Paříži. Zabývá se činností v pěti hlavních oborech: Vzdělání, přírodní vědy, sociální a humanitní vědy, kultura, komunikace a informace.

Dále dodává, že tón této zprávy je převážně filozofický, jak často v případě dokumentů UNESCO bývá.

- Lifelong learning for all – Celoživotní učení pro všechny. Obsahuje přehled hlavních politických otázek, které byly diskutované ministry výchovy. Communiqué, které vydali ministři na schůzi, jakož i výzkumné podklady připravené OECD³ pro tuto schůzi. Tato zpráva je založena na vědecké analýze dostupných faktů o současné situaci a budoucích potřebách pro výchovu, vzdělávání a učení. Tento dokument je ze všech tří nejdůležitější, protože dokumentuje dohodu mezi ministry výchovy OECD o důležitosti a potřebách celoživotního vzdělávání a strategiích pro jeho uskutečnění.
- White Paper on education and training – Bílá kniha o vzdělávání. Tento dokument přináší přehled ekonomických a společenských faktorů v Evropském společenství, které mají vliv na výchovu a vzdělávání. Shledává potřebu politického pohybu ke společnosti, která se učí a přináší vodítka pro akci v členských státech Evropského společenství (2004, s. 126).

„Všechny tři dokumenty silně podporují potřebu transformovat všechny společnosti na společnosti, které se učí“ (Mühlpachr 2004, s. 126).

Dalším velmi důležitým dokumentem, který Evropská komise přijala v roce 2000 je „Memorandum o celoživotním učení“, které vyzývá k zahájení celoevropské debaty o jednotné strategii celoživotního učení a to v individuální i institucionální úrovni ve všech sférách života. Memorandum má 6 klíčových myšlenek, na které by se Evropská unie měla zaměřit. Jsou to všeobecný a stálý přístup k učení, investice do

³ **OECD** - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (zkráceně OECD z angl. *Organisation for Economic Co-operation and Development*) je mezivládní organizace 34 ekonomicky nejrozvinutějších států na světě, které přijaly principy demokracie a tržní ekonomiky. OECD vznikla roku 1961 a koordinuje ekonomickou a sociálně-politickou spolupráci členských zemí, zprostředkovává nové investice, prosazuje liberalizaci mezinárodního obchodu. Cílem OECD je napomáhat k dalšímu ekonomickému rozvoji, potlačení nezaměstnanosti, stabilizaci a rozvoji mezinárodních finančních trh.

lidských zdrojů, rozvoj vyučovacích metod, zlepšení způsobů prožívání a hodnocení učení, snadný přístup k informacím i poradenství a přiblížit příležitosti k celoživotnímu učení co nejvíce lidem. „*Také se v tomto dokumentu zavádí nový pojem „všeživotní učení“.* Všeživotní dimenze upozorňuje na komplementaritu formálního, neformálního a informálního učení“ (Palán 2008, s. 103).

Dále Palán uvádí neméně důležitý materiál pro Českou Republiku z roku 2007 s názvem „Strategie celoživotního učení ČR“. Tento dokument zahrnuje dvě části a to analytickou (současný stav) a strategickou (vize a návrhy budoucích opatření). Hlavní strategické směry rozvoje celoživotního učení například jsou funkční gramotnost, uznávání a prostupnost nebo rovný přístup pro všechny (2008, s. 105).

Shrnutím těchto dokumentů můžeme říci, že snaha přístupu pro celoživotní učení pro všechny věkové skupiny je důležitá. Samozřejmě otázka je, jak jsou tyto dokumenty využity v běžném životě každého člověka a to i v postproduktivním věku.

5.3 POHLED NA VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH A SENIORŮ

Představa, že vzdělávání člověka je omezeno pouze na období dětství a mládí je už dávno pryč. Výchova a v jejím rámci i vzdělávání je dnes chápáno, jako procedura celoživotní. Podstatné je, aby byl přístup ke vzdělávání umožněn skutečně všem. Bez ohledu na pohlaví, rasu, tělesné postižení či věk. Cílem je vytvořit takové podmínky a vzdělávací příležitosti, aby se lidé chtěli a mohli nadále vzdělávat a zdokonalovat se. A to v průběhu celého života, tedy i v postproduktivním věku.

Palán uvádí, že společenské změny ovlivňují postoj všech generací a přináší změny životních podmínek a možností jako jsou například změny bydlení, zaměstnání či politické postoje. Pro seniory jsou tyto změny stresující a to z důvodu, že z jejich strany je možnost ovlivnit tyto podmínky nejnižší. Senioři jsou si vědomi, že jsou první ohroženou sociální skupinou a tak vzdělávání napomáhá při hledání nových jistot a postojů k životu (2008, s. 64).

Dle Mühlpachra je dávno zřejmé, že pokud člověk žije, tak se učí a může se učit i ve starším věku. Avšak vzdělávací potřeby starších a starých lidí byly dlouhou dobu ignorovány. A to z důvodu, že tato fáze lidského života byla spojována především s různými omezeními, nemocemi a tím i netečností starších lidí (2004, s. 132).

„Věkem vyvolané změny intelektuálních schopností a kognitivních procesů jsou založeny na komplexní souhře biologicky podmíněných ztrát a kulturně zprostředkovaných zisků. „Stárnutí inteligence“ není jednotný proces, jedinci a schopnosti stárnou velmi rozdílným způsobem. Kromě těch, kteří jsou i ve vysokém věku stále kreativní a rozumní, existují i lidé, jejichž kognitivní funkce jsou věkem velmi oslabeny. Totéž platí pro různé schopnosti: například rychlost myšlení a vnímání se s přibývajícím věkem zpravidla snižuje, naopak schopnosti založené na vědomostech a životních zkušenostech vykazují stabilitu a za určitých podmínek se mohou až do velmi vysokého věku zlepšovat“ (Gruss 2009, s. 154). Dále Gruss uvádí, že jestli chceme vést uspokojivý život, jsou osobnostní předpoklady každého jedince velmi důležité. Důležitý je vývoj osobnosti, ale nesmíme opomínat také motivační a emocionální vývoj, mechanismy zvládání a procesy hodnocení. Hlavní je dobrý duševní stav, pocit vlastní hodnoty, uspokojivý zdravotní stav, spokojenost s vlastním stářím a kontrola nad svým životem, která je přibývajícím věkem stabilnější (2009, s. 154).

„Jsou-li lidé tázáni na vliv stárnutí na inteligenci, odpovídají (jak ukazují průzkumy) většinou v tom smyslu, že stárnutí přináší nárůst obecných vědomostí, ale za cenu delší doby, po kterou je třeba věci promýšlet. Lze to vyjádřit také slovy, že stáří s sebou nese větší moudrost, ale menší důvtip nebo bystrost“ (Hamilton 1999, s. 47).

Mühlpachr rozděluje 4 funkce vzdělávání v postproduktivním věku a to:

1. Preventivní – to je funkce, která je naplňována různými opatřeními, které když jsou realizovány v předstihu, tak pozitivně působí na průběh stárnutí a stáří.

2. Anticipační – je funkce, která podporuje pozitivní připravenost na změnu způsobu života, k němuž dochází zejména v souvislosti s odchodem do důchodu.
3. Rehabilitační - tato funkce je spojena s obnovováním a udržováním tělesných a duševních sil a přípravou činností pro další existenci jedince.
4. Posilovací – je považována za nejdůležitější funkci. Podporuje aktivitu k rozvoji zájmů, potřeb a schopností lidí v postproduktivním věku (2004, s. 138).

Nelze opomenout aplikovanou vědu, jakou je andragogika, která se zabývá vzděláváním dospělých a gerontopedagogiku, která se zaobírá vzděláváním seniorů. „*Součástí andragogiky, která se zabývá problematikou vzdělávání seniorů a péči o ně, nazýváme gerontagogikou, resp. geragogikou, jejímž předmětem je především podpora aktivního životního programu ve stáří*“ (Palán 2008, s. 65). Dále dodává, že vzdělávání seniorů plní funkce např. kulturně-umělecké, zdravotní (zaměřené na aktivity, které podporují zdraví), poradenské (kvalitní život v oblasti sociálních vztahů a psychického rozvoje) nebo všeobecně vzdělávací (získávání informací, dovedností). „*Jedná se tedy o funkce preventivní, rehabilitační, anticipační, adaptační, kompenzační, aktivizační, relaxační, mezigeneračního působení a kultivační*“ (Palán 2008, s. 65).

Oproti tomu Mühlpachr říká, že „*Gerontopedagogika je nová disciplína, která se terminologicky i obsahově vyvíjí. Je součástí andragogiky jako vědy o výchově a vzdělávání dospělých. Jeví se jako nutnost v současné postmoderní době, v době celoživotního vzdělávání a celoživotního učení*“ (Mühlpachr 2004, s. 130).

Dle Šeráka je postavení gerontagogiky jako disciplíny na pomezí gerontologie a andragogiky, která se rozvíjí od 60. let 20. století, kdy začali být senioři více chápáni jako samostatná a specifická cílová skupina. Významnou roli hraje snaha o zajištění kvalitnějšího života pro starší populaci. Nabídka vzdělávání pro seniory by měla být součástí přístupu každé vyzrálé společnosti, aby zajistila důstojné stárnutí a umožnila seniorům zapojit se do všech občanských aktivit (2009)

Při vzdělávání seniorů musíme brát ohled na to, že senior je vyzrálá osobnost, která má spoustu let ustálené názory na určité věci a je osobností s vyšší potřebou seberealizace. „*Potřeby sociálního kontaktu i potřeby seberealizace vyplývají především ze základního pocitu stáří – pocitu zbytečnosti. Vzdělávání dává životu smysl, „zaměstnanost“ a především možnost styku s lidmi stejného hodnotového zaměření. Aktivita pomáhá rozvíjet i sebedůvěru*“ (Palán 2008, s. 67). Vzdělávání seniorů vyžaduje promyšlený přístup ve všech fázích vzdělávání jako například ověřování vědomostí. Na vzdělávání seniorů také může mít vliv osobnost vzdělatele, skupina vzdělávaných, dostupnost či prostředí.

5.4 VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE PRO SENIORY

Tošnerová uvádí, že v současné době má celoživotní vzdělávání nové formy a možnosti. Většina českých univerzit zřídila Univerzity třetího věku (U3V). Senioři si mohou osvojit, to co v době jejich mládí vůbec neexistovalo nebo nebylo všude a všem přístupné. Obvykle docházka ani domácí úkoly nejsou povinné. Vše záleží na aktivitě a zájmu seniora a také je důležitá skutečnost, jestli senioři o těchto možnostech dalšího vzdělávání vůbec vědí.

Často se stává, že děti přesvědčí své rodiče, nebo je ke studiu přihlásí. Je to velká podpora pro seniory. Senioři přehodnotí svůj postoj k přijímání nových informací, zvláště když jeho snahu ocení rodina. Ale samozřejmě důležitou roli hraje navázání nových sociálních kontaktů (2009, s. 152).

Mühlpachr poukazuje zejména na Lidové univerzity, Kluby aktivního stáří, Akademie třetího věku a Univerzity třetího věku, které slouží ke vzdělávání lidí staršího věku:

- Lidová univerzita – se zejména osvědčila ve skandinávských a německy mluvících zemích, kdy starší člověk absolvuje výuku společně s mladými posluchači. Pozitivní na tom je sblížení dvou generací.

- Kluby aktivního stáří a Akademie třetího věku – uspokojují starší generaci ve vzdělávacích potřebách v regionech, kde nejsou vysoké školy. Kdy Akademie třetího věku jsou organizovány pod záštitou různých organizací (jako je například Červený kříž nebo Domy kultury). Jsou přístupné výkladu, obsahu a k zájmu místních potřeb starších občanů. Kluby aktivního stáří mají podobné poslání s rozdílem, že dbají na nefomální vztahy a hlavně rozvíjejí zájmy seniorů a vzájemný kontakt mezi nimi.
- Univerzity třetího věku (U3V) – jsou oficiálně uznané instituce, které občanům v postproduktivním věku umožňují studium na vysokoškolské úrovni v nejrůznějších oborech (2004, s. 139).

Palán říká, že Univerzity třetího věku jsou rozdílné. Jejich obsahové i organizační zaměření může být odlišné. Jako příklad uvádí cyklus přednášek, školní zařízení nebo studijní program školy. V České republice byla ustanovena první U3V v roce 1987 při „První lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze“ (2008, s. 68).

„Rozhodně není důležité, kolik seniorů se přihlásí a posléze skutečně dokončí celé vysokoškolské studium. Důležité je, že taková možnost existuje, protože tím dává společnost všem svým členům jasně na srozuměnou, že nehodlá nikoho diskriminovat kvůli věku“ (Haškovcová 2010, s. 137). Dále dodává, že se ukázalo, že pokud senior zvažuje studium na vysoké škole, bývá si vědom svých omezených možností. Na studium např. jaderné fyziky, nebo lékařství si netroufá. Ale velice oblíbená volba je historie, filozofie a teologie.

Šerák říká, že významné místo zaujímají také Univerzity volného času (UVČ), které obvykle fungují pod záštitou kulturních domů, knihoven, domů důchodců apod. První UVČ byla u nás založena roku 1993 v Praze (v rámci Evropského roku seniorů). UVČ je jedinečný projekt systematického zájmového vzdělávání, který je otevřený pro všechny bez žádné hranice dřívějšího dosaženého vzdělání. Jediná podmínka pro zápis je dosažení 18 let, ale přesto však mezi účastníky převažují senioři. Zájemci nemusí

absolvovat žádné přijímací zkoušky, ale neobdrží ani žádné osvědčení či potvrzení o svém studiu (2009, s. 199).

Dále Šerák zmiňuje organizaci Centrum celoživotního vzdělávání, která sídlí v Kulturním domě Vltavská v Praze od roku 2005. „*Toto centrum sdružuje různé typy institucí, z nichž některé již dříve fungovaly samostatně*“ (Šerák 2009, s. 200). Je to například:

- Nabídkový kurz oborů U3V – jde o jakousi podobu multého ročníku U3V. Každý z nabízených oborů je prezentován na přednášce, která má povahu seznámení s tématem a podmínkami studia na U3V. Velkou výhodou je, že se přednášek může zúčastnit každý, bez ohledu na případný zájem o studium na U3V.
- Centrum zdravého stárnutí – přednášky se zaměřují na problematiku ochrany zdraví, udržení fyzické i psychické kondice nebo na udržení nezávislosti ve stáří.
- Klub vzájemného porozumění – tento program doplňuje výše uvedené aktivity. Nabídka obsahuje například jazykové kurzy, cvičení, ruční práce nebo malování.

Jak je již výše zmíněno, žádný z těchto uvedených programů není zakončen zkouškou a absolventi neobdrží žádný certifikát. Všeobecně jde o mimořádně zajímavý projekt činností, který nabízí rozsáhlou a cenově dostupnou paletu zájmového vzdělávání na vysoké úrovni pro účastníky všech věkových kategorií (2009, s. 200).

Významné postavení zaujímají různé skupinové aktivity, které mohou být prostředkem k realizaci potřeb a rozvoje osobnosti v společenské oblasti. To se týká především seniorů, kteří jsou v zařízeních pro dlouhodobý nebo trvalý pobyt, ale i pro osaměle žijící starší lidi. Kulturní a společenský život hraje tak významnou úlohu v začleňování se do společnosti.

„V dlouhodobé ústavní péči a v klubech důchodců, lze využívat různých forem společenských akcí, například společenské hry, populárně vědecké přednášky, činnosti zájmových kroužků různého typu, rozvíjení umělecké činnosti, pořádání výstavek, ale i společný poslech rozhlasu, sledování televize, filmu, předčítání knih, časopisů, novin“ (Farková 2009, s. 129). Dále dodává, že neúčinnější jsou takové aktivity, na kterých se senioři sami podílejí. S přehodnocováním úlohy stárnoucí a staré populace a její účasti ve společnosti vzrůstá význam celoživotního vzdělávání a vzdělávacích aktivit seniorů.

6 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

6.1 CÍLE VÝZKUMU

Cílem této diplomové práce je zmapovat názory lidí na starší populaci, seniory, ageismus a důležitost vzdělávání i ve vyšším věku. Na základě zvoleného tématu byla zvolena kvantitativní metoda. Ke sběru dat jsem vybrala dotazníkové šetření. Účelem bylo ověřit, jestli oslovená skupina lidí ví, co znamená pojem ageismus, jak moc je ageismus v České republice rozšířený, či jestli se vůbec někdy setkali s touto problematikou.

6.2 METODY SBĚRU DAT

Nejprve byl na základě teoretických znalostí vypracován dotazník, který byl vytvořen pomocí internetového serveru. Následně byl přes sociální sítě a elektronickou korespondenci rozeslán různým sociálním skupinám. Vzhledem ke snaze zapojit i starší generaci, které se toto šetření nejvíce týká, byl dotazník vytištěn na papír, ručně vyplněn a následně zanesen na internetový server. V úvodu dotazníku byl respondent seznámen s jeho účely a ujištěn o anonymitě. Dotazník byl vyplněn 152 respondenty.

6.3 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU

Dotazník byl dán k vyplnění 152 ženám a mužům různého věku i vzdělání. Následující tabulky zkoumaný vzorek popíše podrobněji. Výsledky uváděné v procentech byly zaokrouhlovány na celá čísla.

TABULKA 1: ROZDĚLENÍ DOTAZNÍKU

Počet respondentů	Muži	Ženy
100%	39%	61%

Z celkového počtu vybraných dotazníků bylo 39% mužů a 61% žen.

TABULKA 2: VĚK DOTAZOVANÝCH

Věk	Muži	Ženy
15 - 30	4%	8%
31 - 45	17%	26%
46 - 60	11%	15%
61 - 75	6%	10%
76 a více	1%	2%

Z výsledků je patrné, že nejvíce dotazovaných bylo ve věku mezi 31 až 45 roky, ať už u mužů nebo žen, což je dohromady 43%. Druhou největší skupinou byli respondenti ve věku 46 až 60 let a to 26%. Oproti tomu nejméně dotazovaných bylo starších 76 a více let a to jen 3%.

TABULKA 3: RODINNÝ STAV

	Muži	Ženy
Svobodný/á	7%	19%
Ženatý/vdaná	22%	26%
Rozvedený/á	9%	15%
Vdovec/vdova	1%	1%

Nejvíce respondentů, kteří odpověděli na otázky dotazníkového šetření je ženatých a vdaných, což bylo 48%. Tento výsledek odpovídá i procentuálnímu rozčlenění respondentů z hlediska věku, protože největší počet dotazovaných byl ve věku 31 až 45 let. Nejmenší počet a to pouhé 2% měli vdovci a vdovy.

TABULKA 4: BYDLIŠTĚ

	Muži	Ženy
Vesnice	3%	6%
Město do 20 000 obyvatel	19%	28%
Město do 50 000 obyvatel	5%	10%
Město více než 50 000 obyvatel	12%	17%

Odpovědi na tuto otázku byly ovlivněny místem vypracování této diplomové práce. Jedná se o město ve Středočeském kraji, které má cca 12 000 obyvatel, tudíž 47% dotazovaných bylo z města do 20 000 obyvatel. Velké procentuální zastoupení má i město s více než 50 000 obyvateli (29%), což je ovlivněno malou vzdáleností cca 18 km tohoto města od Prahy.

TABULKA 5: NEJVYŠŠÍ DOSAŽENÉ VZDĚLÁNÍ

	Muži	Ženy
Základní	4%	1%
Středoškolské bez maturity	12%	19%
Středoškolské s maturitou	18%	27%
Vyšší odborné	2%	5%
Vysokoškolské	3%	9%

Jak vyplynulo z dotazníkového šetření, největší zastoupení bylo u mužů i u žen se středoškolským vzděláním s maturitou a to 45%. Oproti tomu nejmenší počet respondentů má jen základní vzdělání a to pouze 5%.

6.4 VÝZKUMNÉ HYPOTÉZY

HYPOTÉZA Č. 1:

Velmi malé procento respondentů zná a aktivně používá pojem ageismus. (Slovo ageismus je cizího původu a proto je předpokládáno, že malé procento respondentů bude znát jeho význam).

HYPOTÉZA Č. 2:

Mezi respondenty bude převládat názor, že stáří je individuální a není připsáno konkrétní věkové hranici. (Vlivem lepších životních podmínek se lidé dožívají vyššího věku, a tudíž se lidé cítí aktivněji bez ohledu na kalendářní věk).

HYPOTÉZA Č. 3:

Dotazníkové šetření potvrdí názor, že mladší generace se umí lépe vyrovnat s věkovou diskriminací. (Dnešní mladá generace je více informovaná vlivem nejrůznějších projektů o problematice stáří).

HYPOTÉZA Č. 4:

Většina respondentů nemá dostatek informací o nabídkách vzdělání pro seniory. (Vzdělání seniorů je postaveno na okraj zájmů veřejnosti).

HYPOTÉZA Č. 5:

Z dotazníku vyplyne názor, že vzdělávání seniorů je řešením ageismu. (Aktivita seniorů, jejich další vzdělávání může být klíčem k zmírnění negativních postojů lidí k starším lidem).

6.5 ANALÝZA A INTERPRETACE ZKOUMANÉHO VZORKU

Uved'te prosím hranici, kdy podle Vás začíná stáří?

TABULKA 6: HRANICE STÁŘÍ

Méně než 40 let	0%
41 - 50	3%
51 - 60	9%
61 - 70	52%
71 a více	8%
Od doby, kdy se člověk sám cítí starý	27%
Nevím	1%

Více než polovina (52%) dotazovaných respondentů si myslí, že stáří začíná ve věku 61 až 70 rokem života. Na druhém místě s 27% dotazovaní odpověděli, že stáří začíná od doby, kdy se člověk cítí sám starý. Nelze opomenout, že ani jeden respondent si nemyslí, že starému člověku je 40 let a méně.

Co si představujete pod pojmem stáří?

TABULKA 7: POJEM STÁŘÍ

Pojem stáří mám spojené s určitým věkem	3%
Vzhled člověka	6%
Odchod do důchodu	57%
Rodina, vnoučata	5%
Volný čas (věnování se koníčkům)	4%
Nemoc	25%
Vlastní odpověď	0%

Na otázku, co si představujete pod pojmem stáří, si více než polovina (57%) z nabízených alternativ vybrala odchod do důchodu. Tento výsledek odpovídá předešlé otázce, protože nejvíce respondentů uvedlo hranici stáří v rozmezí mezi 61 až 70 rokem a tato hranice bývá odchodem z pracovního života do důchodu. U této otázky byla volba vlastní odpovědi a ani jeden dotazovaný tuto možnost nevyužil.

Jaké jsou Vaše zkušenosti se seniory?

TABULKA 8: ZKUŠENOSTI SE SENIORY

Dobré	23%
Špatné	21%
Rozporné (dobré i špatné)	55%
Nemám žádné zkušenosti se seniory	0%
Nevím	1%

Více než polovina dotazovaných má rozporné zkušenosti se seniory. Všichni respondenti mají zkušenosti se seniory.

Víte, co znamená pojem ageismus?

TABULKA 9: AGEISMUS

Ano	37%
Ne	34%
Nejsem si jistý/á	19%
Nevím	10%

Více než polovina dotazovaných neví, co znamená pojem ageismus. Jen 37% odpovědělo kladně a 63% odpovědí bylo ne, nejsem si jistý/á a nebo nevím. Po této otázce byl v dotazníku pojem ageismus vysvětlen, aby mohly být zodpovězeny další otázky.

Myslíte si, že ageismus je v české společnosti rozšířený a jsou tedy starší lidé diskriminováni a to ať z jakéhokoli důvodu?

TABULKA 10: ROZŠÍŘENOST AGEISMU V ČR

Minimálně	11%
Středně	37%
Hodně	28%
Není	18%
Nevím	6%

Z výzkumu vyplynulo, že ve společnosti převládá názor, že ageismus je v české populaci středně rozšířený. K tomuto výroku se přiklání 37% z celkově dotazovaných. Ne příliš lichotivý je i fakt, že 28% respondentů se domnívá, že jsou tyto problémy rozšířené hodně.

Setkali jste se někdy sami osobně s věkovou diskriminací?

TABULKA 11: OSOBNÍ ZKUŠENOST

Ano	43%
Ne	35%
Nevím	22%

Skoro polovina dotazovaných má osobní zkušenost s věkovou diskriminací, což si myslím, že je stále alarmující skutečnost.

Myslíte si, že mladší generace se dokážou s věkovou diskriminací lépe vyrovnat než starší generace?

TABULKA 12: MLADÍ VERSUS STAŘÍ

Ano	65%
Ne	27%
Nevím	8%

Více než polovina (65%) si myslí, že s věkovou diskriminací se dokáže lépe vyrovnat mladší populace než starší generace.

Myslíte si, že celoživotní vzdělávání je důležitou součástí lidského života a to v každém věku?

TABULKA 13: DŮLEŽITOST CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ

Ano	45%
Ano, i nadále se vzdělávám	12%
Ano, mám to v plánu	26%
Ne	14%
Nevím	3%

Na otázku důležitosti celoživotního vzdělávání odpovědělo kladně 45% respondentů. Oproti tomu jen 14% si myslí, že celoživotní učení není důležité. Nelze opomenout, že 12% dotazovaných se i nadále vzdělává. Velice zajímavá byla odpověď, že 26% dotazovaných má v plánu vzdělávat se i v budoucnosti.

Myslíte si, že starší generace umějí ovládat nové technologie jako je počítač, internet a mobilní telefon?

TABULKA 14: NOVÉ TECHNOLOGIE

Ano	22%
Většina ano	47%
Ne	11%
Většina ne	14%
Nevím	6%

Jen 22% dotazovaných si myslí, že celá starší populace umí ovládat nové technologie a 11% že neumí. Skoro polovina (47%) si myslí, že jen většina této generace seniorů umí ovládat tyto technologie jako je počítač, internet a mobilní telefon.

Slyšel/a jste někdy o možnostech vzdělávání seniorů? Pokud ano, kde?

TABULKA 15: MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Rodina	3%
Přátelé	11%
Práce (škola)	33%
Média	22%
Nikdy jsem o této možnosti neslyšel/a	27%
Nevím	4%

Nejvíce respondentů (33%) ví o možnosti vzdělávání seniorů z práce nebo ze školy. Dalším důležitým zdrojem pro povědomí lidí o možnostech vzdělávání seniorů hrají média. Ale i přesto 27% dotazovaných uvedlo, že o této možnosti nikdy neslyšeli.

Myslíte si, že je dostatek informací o možnostech vzdělávání seniorů?

TABULKA 16: INFORMACE O VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Ano	38%
Ne	57%
Nevím	5%

Více než polovina, konkrétně 57% respondentů, se domnívá, že v dnešní době není dostatek informací o možnostech vzdělávání seniorů. Tento fakt je z pohledu naší společnosti alarmující a jen dokazuje, že činnosti organizací, jako jsou například Univerzity třetího věku, Univerzity volného času a jiné aktivity pro seniory jsou velice důležité.

Myslíte si, že sebezvzdělávání a další vzdělávání seniorů je důležité?

TABULKA 17: DŮLEŽITOST VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Ano	52%
Ne	27%
Možná	19%
Nevím	2%

Pro více než polovinu respondentů je důležité sebezvzdělávání a další vzdělávání seniorů.

Znáte pojem Univerzita třetího věku (dále jen U3V)?

TABULKA 18: U3V

Ano	24%
Ano, se studiem mám osobní zkušenost	2%
Ano, plánuji studium na U3V	0%
Ano, znám někoho, kdo studuje (studoval) na U3V	4%
Nevím, co pojem U3V znamená, ale už jsem ho slyšel/a	11%
Nikdy jsem o U3V neslyšel/a	56%
Nevím	3%

Největší počet dotazovaných odpověděl, že o U3V nikdy neslyšel a to více než polovina. Jen 6% respondentů přiznalo osobní zkušenost, nebo že znají někoho, kdo U3V navštěvuje či navštěvoval. Tato skutečnost potvrzuje předešlou otázku (tabulka č. 16), kdy 57% respondentů odpovědělo, že není dostatek informací o možnostech vzdělávání seniorů.

Jsou ve Vaší obci (městě) nějaké možnosti pro vzdělávání, setkávání seniorů a využívání jejich volného času? Pokud ano, jaké?

TABULKA 19: VZDĚLÁVÁNÍ VE VAŠÍ OBCI (MĚSTĚ)

Lidová univerzita	3%
Klub aktivního stáří nebo Akademie třetího věku	2%
Univerzita třetího věku	9%
Jiná sdružení pro seniory	31%
Nejsou	8%
Nevím	45%
Vlastní odpověď	2%

Více než polovina dotazovaných odpověděla, že nejsou anebo neví o možnostech vzdělávání či setkávání seniorů v jejich městě. Přes 30% dotazovaných uvedlo, že jsou si vědomi o těchto možnostech v jejich obci a to v jiných sdruženích pro seniory, než jsou Akademie třetího věku či U3V. Pouhá 2% dotazovaných využili vlastní odpověď. Jejich odpovědi byli: čtení pro seniory v místní knihovně, expozice a výstavy v městském muzeu, Kulturní dům Čelákovice. Jak je již zmíněno výše, tyto odpovědi jsou ovlivněny místem sběru dat (tabulka č. 4).

Myslíte si, že by se senioři měli více zapojovat do veřejného života a být více aktivní (tím je myšleno i nadále pracovat, vzdělávat se, navštěvovat zájmová sdružení atd.) než je tomu doposud?

TABULKA 20: ZVÝŠENÍ AKTIVITY SENIORŮ

Ano	52%
Ne	17%
Možná	26%
Nevím	5%

Z této tabulky lze vyčíst, že 52% dotazovaných si myslí, že by senioři neměli schovávat v ústraní a měli by být nadále aktivní.

Myslíte si, že další vzdělávání starších osob a seniorů může zabránit předsudkům o starých lidech a tím tak snížit ageismus?

TABULKA 21: VZDĚLÁVÁNÍ A PŘEDSUDKY

Ano	25%
Ne	46%
Možná	18%
Nevím	11%

Skoro polovina, což bylo 46% respondentů, odpověděla, že vzděláváním seniorů nelze zabránit předsudkům proti nim a tím tak snížit problematiku ageismu. Oproti tomu 43% dotazovaných si myslí, že ano, nebo připouští, že tato možnost existuje.

6.6 SHRNU TÍ A VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ

HYPOTÉZA Č. 1:

Velmi malé procento respondentů zná a aktivně používá pojem ageismus. (Slovo ageismus je cizího původu a proto je předpokládáno, že malé procento respondentů bude znát jeho význam.)

Hypotéza se potvrdila. Více než polovina dotazovaných (63%) odpověděla na tuto otázku záporně, tedy, že pojem ageismus neznají, nepoužívají, popř. si nejsou jistý jeho významem.

HYPOTÉZA Č. 2:

Mezi respondenty bude převládat názor, že stáří je individuální a není připsáno konkrétní věkové hranici. (Vlivem lepších životních podmínek se lidé dožívají vyššího věku, a tudíž se lidé cítí aktivněji bez ohledu na kalendářní věk).

Hypotéza se nepotvrdila. Velmi překvapivě převládal názor, že hranice stáří je spojena s kalendářním věkem, popř. situací s tímto věkem spojenou, jako je odchod do důchodu. Tuto skutečnost nejspíš vysvětluje všeobecné vnímání stáří zakořeněného kulturními a politickými předpoklady.

HYPOTÉZA Č. 3:

Dotazníkové šetření potvrdí názor, že mladší generace se umí lépe vyrovnat s věkovou diskriminací. (Dnešní mladá generace je více informovaná vlivem nejrůznějších projektů o problematice stáří).

Hypotéza se potvrdila. Mladí lidé se vyrovnávají s věkovou diskriminací snadněji, než staří lidé. Vyplývá to z jejich lepší schopnosti přizpůsobení. Otázkou však zůstává, zda se mladí lidé vůbec s věkovou diskriminací setkávají, popř., zda případně takové jednání za diskriminaci považují.

HYPOTÉZA Č. 4:

Většina respondentů nemá dostatek informací o nabídkách vzdělání pro seniory.
(Vzdělání seniorů je postaveno na okraj zájmů veřejnosti)

Hypotéza se potvrdila. Více jak polovina respondentů se domnívá, že informovanost o nabídce dalšího vzdělávání pro seniory není dostačující. Tuto hypotézu potvrzují i následné otázky, které se věnují konkrétním vzdělávacím institucím a nabídkám dalších aktivit v regionu dotazujících.

HYPOTÉZA Č. 5:

Z dotazníku vyplyne názor, že vzdělávání seniorů je řešením ageismu. (Aktivita seniorů, jejich další vzdělávání může být klíčem k zmírnění negativních postojů lidí k starším lidem).

Hypotéza se nepotvrdila. Jak vyplynulo z dotazníku, většina respondentů s tímto názorem nesouhlasí a domnívá se, že další vzdělání seniorů neřeší problém s věkovou diskriminací.

6.7 ZHODNOCENÍ DOTAZNÍKU A JEHO DALŠÍ PŘEDPOKLÁDANÉ VYUŽITÍ

Dotazník byl z pohledu ageismu a dalšího vzdělávání seniorů velmi efektivní. Zajímavě posloužil hlavně v oblasti informovanosti o této problematice, zvláště pak o možnostech vzdělávání a jeho vlivu na řešení otázky věkové diskriminace. Věřím, že bude moci posloužit k využití v případě dalších bakalářských a diplomových prací a poskytne v horizontu několika let zajímavé srovnání o vývoji.

ZÁVĚR

Senioři jsou trvalou součástí naší společnosti. Stáří, stejně jako smrt, je přirozeným během života a každého z nás tato životní událost čeká. Přesto, že se jedná o něco tak přirozeného, existuje ve společnosti celá řada nejrůznějších předsudků, často vedoucích až k negativním postojům, či dokonce k samotnému ageismu. Jak deklaruje titulek této diplomové práce, stáří není nemoc. Stáří není ani nic nepatřičného, neslušného či negativního. Je to životní etapa, podzim na sklonku života se všemi jeho barvami a krásami a jako takovému bychom ke stáří i měli přistupovat.

Dnešní senioři nemají příliš jednoduchou situaci. Vlivem masivního pokroku v technologických vynálezech, rozmachu internetu, počítačů, mobilních telefonů ale i pracovních odvětví, jako je marketing, média či např. elektronické bankovníctví, se náhle ocitají ve zcela neznámém světě. Jsou ovlivňováni mediálními kampaněmi, ze všech stran jsou konfrontováni s velkou masou nejrůznějších informací. Celá řada běžných životních situací se změnila, na první pohled se může zdát, že nic není takové, jako dřív. Není se pak čemu divit, že se cítí vyloučení z dnešní společnosti, mají pocit, že jim obrazně dochází dech a že se stávají mnohem závislejší a potřebují častou radu i v běžných, dříve zcela jednoduchých situacích.

Tato neznalost způsobená rychlými změnami v posledních desetiletích je staví do role slabých. I právě z těchto důvodů je ve společnosti rozšířen negativní postoj vůči seniorům. Jsou vnímáni jako skupina osob závislých na pomoci druhých, příliš vyčerpávající sociální systém, bez schopnosti zapojit se do společnosti a být nadále právoplatným členem. A v této roli nejsou vždy jen pro svůj věk, přibývajících nemocí a vyčerpaný organismus, ale také pro neznalost, špatnou orientaci v dnešním, pro ně tolik odlišném světě.

Proces celoživotního učení by k tomuto kroku mohl být nápomocný. Je však nutné vyloučit celoživotní učení z pojetí akademického světa a zpřístupnit ho více lidem samotným. Vzdělání seniorů by se především mělo věnovat tématům běžného života, řešení situací běžně se vyskytujících kolem nás. A nosičem tohoto vzdělávání by měla

být především média. Právě ta jsou totiž dostupná každé domácnosti a senioři jsou výraznou diváckou a posluchačskou skupinou. Řešením by mohly být pořady s jasným edukativním zaměřením, vysvětlující jednoduché životní situace jako je např. internetové bankovníctví, emailová korespondence, či rozdíly mezi marketingovým (reklamním) sdělením a informací seriózní. Další témata jsou pak spojena s trávením volného času, možnosti pracovních přivýdělků apod.

Řešením je tedy pomoc seniorům, aby se seznámili s novými, běžně používanými inovacemi. Umožnit těmto lidem s ohledem na jejich schopnosti, tempo osvojování i životní priority, seznámit se s moderními technologiemi a naučit je s nimi aktivně pracovat.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

CIBULEC, J., 1980. *Soužití tří generací*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Práce ROH. ISBN 24-062-80.

FARKOVÁ, M., 2008. *Vybrané kapitoly z psychologie*. 2. vyd. Praha: Univerzita J. A. Komenského. ISBN 978-80-86723-64-8.

FARKOVÁ, M., 2009. *Dospělost a její variabilita*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-2480-5.

GRUSS, P., 2009. *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-605-6.

HAMILTON, I. S., 1999. *Psychologie stárnutí*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-274-2.

HAŠKOVCOVÁ, H., 2010. *Fenomén stáří*. 2. vyd. Praha: Havlíček Brain Team. ISBN 978-80-87109-19-9.

HUBÁLEK, M., a kol., 2008. *Trh práce a diskriminace*. 1. vyd. Praha: Poradna pro občanská a lidská práva. ISBN 978-80-254-2662-3.

JIRÁSKOVÁ, V. a kol., 2005. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o. ISBN 80-86861-80-5.

KNIHOVNA ZDRAVÍ, 2006. *Zdraví pro třetí věk*. 1. vyd. Dobřejovice: Rebo Productions CZ, s.r.o. ISBN 80-7234-536-2.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., 1997. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 80-7169-455-X.

MÜHLPACHER, P., 2004. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3345-2.

PALÁN, Z., 2008. *Základy andragogiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita J. A. Komenského. ISBN 978-80-86723-58-7.

PLAMÍNEK, J., 2010. *Vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3235-0.

POKORNÁ, A., 2010. *Komunikace se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3271-8.

RABUŠIC, L., 1995. *Česká společnost stárne*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1155-6.

RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L., 2008. *Učíme se po celý život?* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4779-2.

ŘÍČAN, P., 2004. *Cesta životem*. 2. vyd. přeprac., Praha: Portál. ISBN 80-7178-829-5.

SAK, P., KOLESÁROVÁ, K., 2012. *Sociologie stáří a seniorů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3850-5.

ŠERÁK, M., 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-551-6.

TOŠNEROVÁ, T. 2002. *Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. 1. vyd. Praha: Ústav lékařské etiky UK. ISBN 80-238-9506-0.

TOŠNEROVÁ, T. 2009. *Jak si vychutnat seniorská léta*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s. ISBN 978-80-251-2104-7.

VIDOVIČOVÁ, L. 2005. *Věková diskriminace – ageismus*. 1. vyd. Brno: VÚPSV, výzkumné centrum. ISBN: 80-239-4645-5.

VIDOVIČOVÁ, L., 2008. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4627-6.

VYHNÁNKOVÁ, K., 2007. *Vzdělávání dospělých v České Republice a Evropské Unii*. 1. vyd. Praha: Univerzita J. A. Komenského. ISBN 978-80-86723-46-4.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

PALMORE, E. B., 1999. *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Comp. ISBN 0-8261-7002-1.

Seznam použitých internetových zdrojů

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012) v České republice*. [online]. 2012 [cit. 2014-01-10]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11696>

TOŠNEROVÁ, T. *Příručky on-line – Zdroje ageismu*. [online]. 2008 [cit. 2014-01-11]. Dostupné z: <http://www.pecujici.cz/priruckyonline.shtml?x=197782>

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Rozdělení dotazníku.....	50
Tabulka 2: Věk dotazovaných.....	51
Tabulka 3: Rodinný stav	51
Tabulka 4: Bydliště	52
Tabulka 5: Nejvyšší dosažené vzdělání	52
Tabulka 6: Hranice stáří	54
Tabulka 7: Pojem stáří	55
Tabulka 8: Zkušenosti se seniory.....	56
Tabulka 9: Ageismus.....	56
Tabulka 10: Rozšířenost ageismu v ČR.....	57
Tabulka 11: Osobní zkušenost	57
Tabulka 12: Mladí versus staří.....	58
Tabulka 13: Důležitost celoživotního učení.....	58
Tabulka 14: Nové technologie	59
Tabulka 15: Možnosti vzdělávání seniorů	60
Tabulka 16: Informace o vzdělávání seniorů	61
Tabulka 17: Důležitost vzdělávání seniorů	61
Tabulka 18: U3V	62
Tabulka 19: Vzdělávání ve Vaší obci (městě)	63
Tabulka 20: Zvýšení aktivity seniorů.....	64
Tabulka 21: Vzdělávání a předsudky.....	64

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Dotazník	I

PŘÍLOHA

Příloha A – Dotazník pro respondenty

Název dotazníku: Ageismus – stáří není nemoc

*Dobrý den, jsem studentka vysoké školy a právě píši diplomovou práci na téma Ageismus – stáří není nemoc. Velmi Vás prosím o věnování několika minut Vašeho drahocenného času a vyplnění následujícího dotazníku. **Prosím, vyberte vždy jen jednu odpověď.** Tento dotazník je zcela anonymní. Děkuji*

1. Prosím, uveďte pohlaví:

- muž
- žena

2. Prosím, uveďte Váš věk:

- 15 - 30
- 31 - 45
- 46 - 60
- 61 - 75
- 76 a více

3. Váš rodinný stav:

- svobodný/á
- ženatý/vdaná
- rozvedený/á
- vdovec/vdova

4. Kde žijete?

- na vesnici
- ve městě do 20 000 obyvatel
- ve městě do 50 000 obyvatel
- ve městě více než 50 000 obyvatel

5. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- základní
- středoškolské bez maturity
- středoškolské s maturitou
- vyšší odborné
- vysokoškolské

6. Uveďte prosím hranici, kdy podle Vás začíná stáří?

- méně než 40 let
- 41 – 50
- 51 – 60
- 61 – 70
- 71 a více
- od doby, kdy se člověk sám cítí starý
- nevím

7. Co si představujete pod pojmem stáří?

- pojem stáří mám spojené s určitým věkem
- vzhled člověka
- odchod do důchodu
- rodina, vnoučata
- volný čas (věnování se koníčkům)
- nemoc
- vlastní odpověď

8. Jaké jsou Vaše zkušenosti se seniory?

- dobré
- špatné
- rozporné (dobré i špatné)
- nemám žádné zkušenosti se seniory
- nevím

9. Víte, co znamená pojem ageismus?

- ano
- ne
- nejsem si jistý/á
- nevím

Ageismus (age = věk) je stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich věk. Jde o vyřazování starších lidí z různých aktivit a činností pod dojmem, že nebudou schopni kvalifikovaně rozhodovat a adekvátně jednat. Je to jakýsi pocit, že stáří je nemoc, respektive že staří lidé už na většinu věcí prostě nestačí. Ageismus bývá někdy opisován synonymem „věková diskriminace“ nebo „diskriminace na základě věku“.

10. Myslíte si, že ageismus je v české společnosti rozšířený a jsou tedy starší lidé diskriminováni a to at' z jakéhokoli důvodu?

- minimálně
- středně
- hodně
- není
- nevím

11. Setkali jste se někdy sami osobně s věkovou diskriminací?

- ano
- ne
- nevím

12. Myslíte si, že mladší generace se dokážou s věkovou diskriminací lépe vyrovnat než starší generace?

- ano
- ne
- nevím

13. Myslíte si, že celoživotní vzdělávání je důležitou součástí lidského života a to v každém věku?

- ano
- ano, i nadále se vzdělávám
- ano, mám to v plánu
- ne
- nevím

14. Myslíte si, že starší generace umějí ovládat nové technologie jako je počítač, internet a mobilní telefon?

- ano
- většina ano
- ne
- většina ne
- nevím

15. Slyšel/a jste někdy o možnostech vzdělávání seniorů? Pokud ano, kde?

- rodina
- přátelé
- práce (škola)
- média
- nikdy jsem o této možnosti neslyšel/a
- nevím

16. Myslíte si, že je dostatek informací o možnostech vzdělávání seniorů?

- ano
- ne
- nevím

17. Myslíte si, že sebezvzdělávání a další vzdělávání seniorů je důležité?

- ano
- ne
- možná
- nevím

18. Znáte pojem Univerzita třetího věku (dále jen U3V)?

- ano
- ano, se studiem mám osobní zkušenost
- ano, plánuji studium na U3V
- ano, znám někoho, kdo studuje (studoval) na U3V
- nevím, co pojem U3V znamená, ale už jsem ho slyšel/a
- nikdy jsem o U3V neslyšel/a
- nevím

19. Jsou ve Vaší obci (městě) nějaké možnosti pro vzdělávání, setkávání seniorů a využívání jejich volného času? Pokud ano, jaké?

- Lidová univerzita
- Klub aktivního stáří nebo Akademie třetího věku
- U3V
- jiná sdružení pro seniory
- nejsou
- nevím
- vlastní odpověď.....

20. Myslíte si, že by se senioři měli více zapojovat do veřejného života a být více aktivní (tím je myšleno i nadále pracovat, vzdělávat se, navštěvovat zájmová sdružení atd.) než je tomu doposud?

- ano
- ne
- možná
- nevím

21. Myslíte si, že další vzdělávání starších osob a seniorů může zabránit předsudkům o starých lidech a tím tak snížit ageismus?

- ano
- ne
- možná
- nevím

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Kateřina Matysová

Obor: Andragogika

Forma studia: Kombinované

Název práce: Ageismus – stáří není nemoc

Rok: 2014

Počet stran textu bez příloh: 61

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů českých použitých zdrojů: 24

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 2

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Brunerová